

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
кафедра практичної психології та соціальної роботи

Декіна Г.А.

Кваліфікаційна магістерська робота
СИСТЕМА СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сєверодонецьк

2021

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи
(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

**до кваліфікаційної магістерської роботи
освітньо-кваліфікаційного рівня магістр**
(бакалавр, спеціаліст, магістр)
Спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

**на тему: СИСТЕМА СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Виконав: студент групи УСЗМ-19

Декіна Г.А.

Керівник: д. психол. н., проф.

Спицька Л.В.

Завідувач кафедри практичної психології
та соціальної роботи
д. психол. н., проф.

Завацька Н.Є.

Рецензент
к. психол. н., доц.

Боярин Л.В.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи
(повна назва кафедри)

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр
(бакалавр, спеціаліст, магістр)

Спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри
практичної психології та
соціальної роботи, проф.
Завацька Н.Є.**

“ 01” 09 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Декіної Ганні Андріївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Сучасна система соціального забезпечення

Спец. завдання _____ - _____

Керівник роботи Спицька Л.В., д. психол. н., проф.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від « » 09 2020 року №

2. Строк подання студентом роботи 04.12.2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи - 93 сторінки, список використаної літератури – 91 джер.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *Визначити теоретичні аспекти здійснення системи соціального забезпечення. Аналізувати сучасну політику соціального забезпечення в Україні. Зробити оцінку ефективності політики соціального забезпечення та висування пропозиції щодо її покращення.*

5. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Спицька Л.В. – професор кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020	01.09.2020
2.	Спицька Л.В. – професор кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020	01.09.2020
3.	Спицька Л.В. – професор кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020	01.09.2020

6. Дата видачі завдання 01.09.2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної магістерської роботи	09.2020 р.	09.2020 р.
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	09-10.2020р.	09-10.2017р.
3	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту	10.2020 р.	10.2020 р.
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту	10-11.2020 р.	10-11.2020 р.
5	Розробка програми формувальних заходів	11.2020 р.	11.2020 р.
6	Проведення повторного тестування та оцінка ефективності формувальних заходів	11-12.2020 р.	11-12.2020 р.
7	Підготовка кваліфікаційної магістерської роботи до захисту та захист роботи	01.2021 р.	01.2021 р.

Студент
Керівник роботи

Декіна Г.А.
Спицька Л.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
1.1. Соціальна політика як знаряддя реалізації системи соціального забезпечення	8
1.2. Суть, необхідність та інструментарій соціального забезпечення населення	11
1.3. Проблема соціального забезпечення в основі провідних економічних шкіл	23
1.4. Моделі соціального забезпечення населення зарубіжних країн	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
2.1. Еволюція системи соціального забезпечення у відчизняній економіці	40
2.2. Аналіз нормативно правової бази здійснення соціального захисту	48
2.3. Особливості соціального захисту в Україні на сучасному етапі	53
РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	
3.1. Світові тенденції соціального захисту населення та їх вплив на побудову моделі соціального забезпечення в Україні	65
3.2. Основні проблеми соціальної політики України та шляхи їх подолання	72
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. В економіці гостро постала проблема соціального забезпечення населення. Ринкова економіка супроводжується стрімким розшаруванням суспільства за матеріальним, соціальним статусами. Перед державою постала проблема забезпечення і підтримки малозабезпеченого шару населення.

Україна прагне увійти в Європейську громаду, але Європейський союз неможливо без створення системи правових, економічних, організаційних заходів державних і недержавних установ та організацій, що впливатимуть підтриманню соціальної стабільності в суспільстві, створенню умов для зростання добробуту населення. Важливою з функцій держави є недопущення зростання соціальної напруги з приводу майнової нерівності, передбачення та фінансування негативних проявів ринку для громадян такі, як безробіття, втрата працездатності. Головна мета створення ефективної системи соціального захисту в Україні.

Об'єкт дослідження. Система соціального захисту та забезпечення населення, суть її структура, об'єкти, суб'єкти та інструменти реалізації.

Предмет дослідження. Особливості соціального забезпечення населення в Україні.

Мета дослідження. Дослідження сучасної структури системи соціального забезпечення населення і політики України, аналіз її стану та характеристика сучасних процесів, що протікають в соціальній сфері.

Завдання даної роботи:

1. Визначення теоретичних аспектів здійснення системи соціального забезпечення.
2. Аналіз сучасної політики соціального забезпечення в Україні.
3. Оцінка ефективності політики соціального забезпечення та висунування пропозиції щодо її покращення.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становили: дослідження, спостереження, соціальні опитування закордонних та вітчизняних дослідників, які вивчали та досліджували систему соціального забезпечення.

Методи дослідження: У цьому дослідженні можна виділити два рівні методів: 1) емпіричний, на якому відбувається процес накопичення фактів;

2) теоретичний - досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії).
Методи емпіричного дослідження (спостереження та порівняння).

Теоретичне значення дослідження: роботи полягає в вивченні сучасної системи соціального забезпечення.

Практичне значення дослідження: роботи полягає в вивченні системи соціального забезпечення у роботі з різними верстами українського населення. Щоб знати и розуміти підхід до кожного клієнта. Так як соціальна робота направлена на допомогу суспільству. Головне підготувати спеціалістів, щоб вони розуміли, яка відповідальність та складні задачі на них чекають.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1 Соціальна політика як знаряддям реалізації системи соціального забезпечення

Вирішення проблем, пов'язаних із функціонуванням соціального забезпечення є прерогативою держави.

Система соціального захисту - підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів. Це система принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення.

Соціальний захист створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція . Охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу або підтримку, сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз. Реалізується державою через соціальну політику.

Соціальна політика:

- діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні

- система правових, організаційних, регулятивно - контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання
- це соціально-економічні заходи держави, підприємств, місцевих органів влади, які спрямовані на захист населення від безробіття, інфляції, зміцнення трудових заощаджень[1].

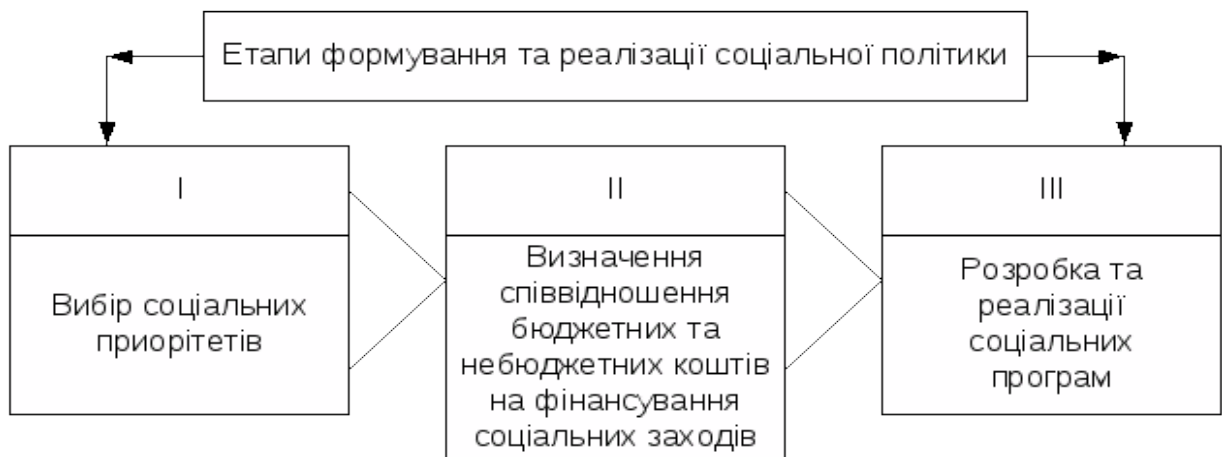
Соціальна політика держави включає в себе такі принципи, регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою, вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості, розподіл та перерозподіл доходів населення, формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення, створення системи соціального захисту населення, забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури наприклад закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства захист навколишнього середовища. Й останнє системотворчий характер соціальної політики обумовлюється тим, що соціальна політика виступає елементом життєздатності суспільства тобто стабілізації та розвитку суспільства консолідації суспільства[2].

Модель соціальної політики Української держави має представляти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення. В умовах соціально-ринкової трансформації держава має виступити соціальним амортизатором перетворень і одночасно проводити активну соціальну політику на нових, адекватних ринковим вимогам засадах.

Соціальні амортизатори - це механізми соціального захисту. Їх призначення

нівелювання дестабілізуючих наслідків ринкової економіки, пом'якшення соціальної напруги, забезпечення м'якої адаптації суспільних структур.

Підвищення ролі соціальних амортизаторів має місце на етапах системної, соціально-економічної трансформації, структурної перебудови, виходу на новий щабель економічного розвитку, переходу до нового рівня цивілізації.

Джерело: Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: посіб.2002. – С. 33.

Рис. 1.1. Етапи формування та реалізації соціальної політики

Цілі соціальної політики перехідного періоду бувають такі, наповнення реформ соціальним змістом, розвиток демократії, забезпечення прав і свобод, формування громадянського суспільства, активізація соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства в соціальній сфері, забезпечення гідних і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян, створення кожній людині можливостей реалізувати її здібності, одержувати дохід відповідно до результатів праці, компетентності, таланту, стимулювання мотивації до трудової та підприємницької діяльності, становлення середнього класу, забезпечення відтворення населення, оптимізація ситуації на ринку праці, гармонізація відносин між різними соціальними групами, формування почуття соціальної солідарності[3].

1.2 Суть, необхідність та інструментарій соціального забезпечення населення

Державу, що забезпечує своїм громадянам і особам, що знаходяться на її території на законних підставах, достойний рівень життя і вільний розвиток, називають соціальною.

Така держава створює систему соціального захисту, що охоплює систему соціального страхування, соціальні гарантії, соціальну допомогу, систему фінансування пенсій, допомог, компенсацій, медичних і інших соціальних послуг.

Окремі функції держава в соціальній сфері делеговані окремим юридичним особам: Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування населення, Фонд соціального розвитку, Фонд зайнятості, фонди створені при підприємствах, тощо.

Основним законом нашої країни визначено, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Згідно з Конституцією, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави². Із змісту зазначених положень витікає, що держава не є пасивним спостерігачем при реалізації прав і свобод громадян, а активним учасником забезпечення їх реалізації.

Зокрема, наша держава зобов'язується забезпечувати: право особи на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості, та в інших випадках, передбачених законом³; право на достатній життєвий рівень⁴, тощо.

Це, безперечно, свідчить про її соціальну орієнтацію[4].

Як вже зазначалося, право громадян на соціальний захист закріплене в Основному Законі України Конституції. Згідно ст.46, воно гарантується і забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням

за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел фінансування.

Зі змісту цієї статті Конституції України випливає, що в нашій країні розвиватиметься тристороння схема фінансування соціального захисту населення. Така схема сьогодні діє практично у всіх промислово розвинутих країнах. Відповідно до неї сторони, що беруть участь у фінансуванні соціального захисту, це по-перше, кожен працездатний працюючий громадянин, потенційний отримувач пенсії, допомоги, по-друге, роботодавець і, по-третє держава. Варто відзначити, що від колишнього Союзу нам у спадок дісталася державна адміністративно-розподільча бюджетна система асигнувань соціального захисту, де основним суб'єктом фінансових ресурсів виступала держава.

Із змісту ст. 46 Конституції України випливає, що держава не залишається осторонь від участі у фінансуванні соціального захисту своїх громадян, хоч вагоміший вклад в нього повинні вносити роботодавці, а також самі громадяни.

Універсальним методом фінансування соціального захисту визнається соціальне страхування робітників. Побудоване на принципах солідарності поколінь, паритетності і перерозподілі засобів від працездатних непрацездатним, соціальне страхування є матеріальною основою реалізації права громадян на соціальний захист.

Воно нерозривно пов'язане з трудовою діяльністю людини в різних сферах народного господарства.

Справедливою є думка, що людство, на будь-якому етапі свого розвитку не могло б нормально існувати не тільки без праці головної умови людського життя, а й без врахування потреб непрацездатних в засобах існування.

Вперше термін “соціальний захист” чи “соціальна безпека” появився в США у 1935 і поступово розповсюдився на всі західні країни для позначення системи заходів, що захищають будь-якого громадянина і будь-якого жителя країни від економічної і соціальної деградації внаслідок безробіття, втрати чи

різкого скорочення прибутку, хвороби, народження дитини, виробничої травми чи професійного захворювання, інвалідності, старості, втрати годувальника[5].

Теоретичне обґрунтування необхідності соціального забезпечення непрацездатних громадян розробляється в багатьох країнах в кінці ХІХ на початку ХХ століття. Термін “соціальне забезпечення”, що означає одну з форм соціального захисту громадян, офіційно закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року.

В цьому документі йдеться про те, що держави, які беруть участь у цьому пакті визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

Цей термін застосовується і в концепції соціального забезпечення населення України ,схваленою Верховною Радою України від 21 грудня 1993 р.11 Проте у Конституції України у статті 46 вживається вже згадуваний термін “соціальний захист”. Із змісту цієї статті випливає, що “соціальний захист” ширше поняття і включає в себе поняття “соціальне забезпечення” На думку автора навчальних посібників “Право пенсійного забезпечення в Україні” та “Право соціального забезпечення в Україні” ці терміни слова синоніми.

Проте, ряд економістів розглядають “соціальний захист” як ширше поняття, яке включає в себе поняття “соціальне забезпечення.”

Соціальний захист термін, який активно вживали у радянські часи і яких охоплює соціальне забезпечення, а також часткове регулювання трудових відносин та інших сфер[6].

Разом з тим, вона зазначає, що термін соціальний захист означає сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально – економічних прав, передовсім права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення та розвитку особистості.

На сьогоднішній день, багато вчених пропонують різні підходи що до визначення терміна “соціальний захист”. Наприклад, у термінологічно-понятійному словнику подано 2 підходи до визначення соціального захисту як систему принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення.

Соціальний захист створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція. Охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу тобто підтримку, сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз у цьому значенні також вживають термін "соціальне забезпечення".

Певні види колективного забезпечення, мета яких підтримання добробуту людей, а також безпосередня допомога особам у складних життєвих ситуаціях, запровадження превентивних механізмів, спрямованих на запобігання виникненню таких ситуацій.

Наприклад, захист працюючих здійснюється завдяки державному регулюванню мінімальної заробітної плати таким чином, щоб особа, яка працює, не опинилася за межею бідності.

Для того, щоб необачлива людина, яка не дбала про свою старість упродовж трудового активного життя, не лишилася без засобів існування, необхідний механізм перерозподілу доходів особи протягом її життя.

Державний соціальний захист має будуватися таким чином, щоб, окрім розв'язання індивідуальних проблем кожної людини, забезпечувати й інтереси всього суспільства навряд чи можна очікувати від країни з низьким рівнем освіти її громадян високого рівня розвитку[7].

Отже, у широкому сенсі охоплює, соціальну допомогу, соціальне страхування, соціальні гарантії. Громадяни мають право на соціальний захист забезпечення їх у разі часткової або повної втрати працездатності,

втрата годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Конституцією України (Ст. 46) передбачено, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від встановленого законом прожиткового мінімуму.

В енциклопедичній літературі економічного спрямування соціальний захист розглядається як два взаємопов'язаних поняття, з одного боку, надання всім громадянам рівних можливостей у забезпеченні своєю працею гідного життя собі з іншого державну підтримку непрацездатних і соціально вразливих громадян або передбачає тільки турботу держави про громадян, які потребують допомоги та сприяння у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним станом, недостатнім забезпеченням у наданні засобів існування.

Що ж до поняття “соціальне забезпечення”, то слід зазначити, що воно відноситься до числа найбільш багатогранних категорій.

В правовій і економічній літературі це поняття вживається в різних значеннях.

Наприклад суспільно історичний тип матеріального забезпечення людей у старості і непрацездатних особлива форма розподільчих відносин, предмет соціальної політики, самостійна функція держави, правова форма матеріального забезпечення осіб, що мають соціально-правові підстави для такого забезпечення, форма опосередкованого стимулювання активної участі громадян у соціально-економічному житті суспільства, важливе соціально-економічне право громадян ,галузь права.

Разом з тим, не можна не замітити, що при всій різноманітності проявів, в кожному з них так чи інакше відображаються загальні риси вихідного

розуміння соціального забезпечення, що надається суспільством особливому контингенту осіб в особливих випадках особливими способами[8].

У згаданому вже економічному термінологічно-понятійному словнику соціальне забезпечення формується як “державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів існування у вигляді винагороди за працю або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб.

Категорії громадян, яких необхідно охопити, визначаються чинним законодавством. До них відносять осіб, які перебувають за межами юридичне встановленого працездатного віку діти і підлітки до 14-16 років, люди пенсійного віку осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я мають вади фізичного або психічного розвитку тимчасово непрацездатні жінок у період вагітності і догляду за дитиною осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися з роботою догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого вік.

Система соціального забезпечення охоплює: пенсії, допомоги працюючим за тимчасової непрацездатності, вагітності і пологів, саодиноким матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям. Здійснюється за рахунок державного бюджету і страхових внесків, що акумулюються в Пенсійному фонді України, фондах соціальної підтримки населення.

На мою думку соціальне забезпечення реалізовує конституційне право громадян на матеріальне забезпечення у старості у випадку захворювання, повної або часткової втрати працездатності втрати годувальника[9].

В універсальному словнику енциклопедії подається стисле визначення соціального забезпечення як системи заходів, покликаних застрахувати робітників та їхні родини від негативних наслідків втрати або обмеження змоги працювати, втрати годувальника, серйозних домашніх клопотів хвороба, материнство, інвалідність, старість, смерть. З наведених вище визначень випливає, що об'єктивними підставами соціального забезпечення

можуть бути різні фактори, як наприклад, хвороба, старість, втрата годувальника, смерть. Разом з тим не можна не помітити, що за своїми наслідками для людини вони однотипні ними обумовлюється потреба в отриманні джерел життєзабезпечення не в обмін на нову затрачену працю.

Тому цілком справедливо, що соціальне забезпечення розглядається як форма розподілу матеріальних благ не в обмін на затрачену працю для забезпечення життєво необхідних потреб людей у випадках і на умовах встановлених законом[10].

Особливістю соціального забезпечення є те, що воно підрозумує поєднання двох аспектів економічного і правового. Під кутом зору економіки соціальне забезпечення це організаційні заходи держави зі створення соціальних фондів і використання їх за цільовим призначенням. З погляду права відносини із соціального забезпечення є об'єктом впливу правових норм, що означає, що в державно організованому суспільстві соціальне забезпечення здійснюється в межах правових форм на тих умовах і в порядку, які закріплені в правових нормах. Перелік найважливіших видів соціального забезпечення визначений Конституцією України.

Під видами соціального забезпечення слід розуміти соціальні виплати, пільги, послуги, що надаються непрацездатним громадянам безкоштовно чи на пільгових умовах за рахунок спеціальних джерел фінансування.

Соціальні виплати здійснюються у вигляді пенсій, допомог, в натуральній формі отримання харчування, технічних засобів пересування, протезування, працевлаштування громадян, які частково втратили працездатність, утримання непрацездатних в будинках перестарілих та інвалідів.

За більш ніж столітню історію існування в різних країнах світу соціальне забезпечення неодноразово змінювало свої функції, форми і схеми фінансування залежно від державного ладу, економічного потенціалу держави, участі громадян у його фінансуванні, розвитку законодавства в даній галузі і багатьох інших чинників. Проте мета соціального забезпечення завжди залишалася незмінною покращення рівня життя людей.

Загальна декларація прав людини закріпила право кожної людини, члена суспільства, на соціальне забезпечення, і проголосила право кожного на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, який є необхідний для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права крім того вказується й на право кожної людини на неухильне поліпшення умов життя.

Конституція України розшифровує зміст права громадян України на соціальне забезпечення і визначає мету його здійснення пенсії, інші види соціальних виплат мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом[11].

Отже, хоча термін соціальний захист в Україні вживається лише кілька років. Він замінив термін соціальне забезпечення, який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальний захист.

Соціальний захист це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах чи іншій ситуації.

Організаційно правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які повинні керувати їх діяльністю, економічні формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів.

Отже, з позицій економіки соціальний захист це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх.

Соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, призначених для соціальної допомоги виплат по соціальному страхуванню. Соціальне забезпечення включає пенсії та різні види допомоги з тимчасової втрати працездатності, по вагітності й пологах, по догляду за дитиною до 3 років, по

догляду за хворою дитиною, на поховання, допомогу непрацездатним особам, дохід яких менший від встановленої межі малозабезпеченості[12].

Соціальне забезпечення передбачає також подання допомоги в натуральному вигляді обслуговування інвалідів, людей похилого віку у спеціалізованих установах будинках інтернатах і вдома.

Будь-яке суспільство прагне створити якнайкращі умови для життєдіяльності людей і досягти соціальної справедливості. Передумовами реалізації соціального захисту рівність чи нерівність доходів.

Чинники існування нерівності:

- диференціація зарплати залежно від здібностей, освіти, професійного досвіду;
- нерівномірний розподіл власності на цінні папери і нерухоме майно;
- везіння, удача, ризик, особисті зв'язки.

Зменшення нерівності у розподілі доходів, або перерозподіл доходів, здійснює державна влада за допомогою податкової системи та трансфертів.

Цьому сприяє система оподаткування. Майже в усіх країнах існують програми соціального страхування і державної допомоги бідним, які передбачають страхування за віком, у разі непрацездатності, втрати роботи, програми додаткової допомоги: медичне страхування, допомога багатодітним родинам, надання різних пільг.

Політика перерозподілу доходів виправдана у довгостроковій перспективі, оскільки дає можливість бідним одержати освіту та досягти певних успіхів.

Для розвинутих країн належність до бідних, середніх та багатих верств не є зафіксованою.

Причинами нерівності доходів є: розбіжності в оплаті праці, різний склад родин, різні доходи від приросту капіталу та володіння власністю (акції, облігації, нерухомість), відмінності у фізичних та розумових здібностях людей; відмінності в освіті й професійній підготовці.

Існують проблеми кількісного визначення ступеня нерівності:

1. Показники розподілу доходів та рівень бідності ґрунтуються на грошовому доході родини.

Однак різні урядові програми допомоги бідним надають товари та послуги в натуральній формі: талони на харчування, проживання та медичне обслуговування. Державні допомоги найбільш бідним родинам, які надаються у формі товарів та послуг, називають трансфертами в натуральній формі. Стандартні показники не враховують трансферти в натуральній формі.

2. Економічний життєвий цикл. Протягом життя доходи людини змінюються досить передбачено. Молодий працівник має низький дохід. Із віком, з набуттям досвіду доходи зростають і досягають максимуму у віці 50 років, а потім різко спадають, коли працівник іде на пенсію. Таку стереотипну зміну доходів особи називають життєвим циклом. Оскільки індивіди мають можливість компенсувати зміни життєвого циклу доходу за допомогою займів або заощаджень, рівень життя у будь-якому віці суттєво залежить від доходів, одержаних протягом усього життя, а не одного року. Найвищий рівень заощаджень у людей середнього віку. Економічний життєвий цикл утруднює оцінку дійсної нерівності в рівні життя.

3. Тимчасовий і постійний доходи. Доходи протягом життя людей змінюються також під впливом випадкових або тимчасових подій.

Постійний дохід - звичайний дохід індивіда. Об'єктивна оцінка рівня життя передбачає аналіз розподілу постійного, а не річного доходу.

Економіка США характеризується високою економічною мобільністю, коли індивіди переходять з групи з одним рівнем доходів в групу з іншим. Високий рівень мобільності означає, що більшість із тих, хто перебуває нижче межі бідності, потрапили туди тимчасово.

Інший спосіб оцінки економічної мобільності - стійкий економічний успіх. Одним із наслідків високої економічної мобільності є велика кількість мільйонерів, які накопичили багатство виключно завдяки особистим старанням не менша кількість спадкоємців "пустила за вітром" своє багатство.

Для виконання своїх функцій держава повинна мати достатні грошові фонди. Ці фонди вона формує шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту. Найважливішим засобом, через який держава здійснює розподіл і перерозподіл внутрішнього продукту, є Державний бюджет. Після затвердження, Державний бюджет набуває сили закону. Бюджети всіх рівнів складаються та виконуються згідно з бюджетною класифікацією. Бюджетна класифікація це єдина міжнародна система функціонального групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками; вона забезпечує можливість порівнювати бюджетні дані різних бюджетів, дає змогу визначитись щодо характеру регулюючих дій держави по надходженню дохідних джерел і напрямках використання одержаних коштів[13].

Основним джерелом формування коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування визначені страхові внески страхувальників роботодавців та застрахованих осіб крім Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, до якого внески сплачують лише роботодавці, асигнування державного бюджету; суми фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів фондів, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення; прибуток одержаний від тимчасово вільних коштів фондів, у тому числі резерву коштів фондів, на депозитному, рахунку, благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб; інші надходження відповідно до законодавства України.

З переходом до ринкових відносин дедалі очевидною стає необхідність участі працівників у фінансуванні фондів соціального страхування, що дає їм можливість самим впливати на рівень свого соціального захисту в разі настання страхових випадків.

Перехід від фінансування загальнообов'язкового державного соціального страхування через систему податків до системи внесків має принципове

значення оскільки поняття “соціальний податок” та “страхові внески” різняться як за соціально-економічною природою, так і за роллю і призначенням у соціальному захисті[14].

Страхові внески це форма резервування заробітної плати, яка забезпечує матеріальні виплати та надання соціальних послуг працівникам в разі настання страхового випадку.

Розміри внесків на загальнообов’язкове державне соціальне страхування щорічно встановлюються Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб з кожного виду страхування на календарний рік одночасно із затвердженням Державного бюджету України. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного бюджету України.

Кошти загальнообов’язкового державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, спрямовуються на фінансування:

- 1) допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною)
- 2) допомоги по вагітності та пологах
- 3) допомоги при народженні дитини
- 4) допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку
- 5) допомоги на поховання крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб які померли від нещасного випадку на виробництві
- 6) забезпечення оздоровчих заходів оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, часткове утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми[15].

1.3 Проблема соціального забезпечення в основі провідних економічних шкіл

Економічна наука має глибокі історичні корені. Система соціального захисту населення розглядалася з давніх давен і мала вагомий вплив на розвиток держави.

У різні часи в різних країнах по-різному визначали роль держави у забезпеченні добробуту її громадян, тобто у забезпеченні соціальної функції держави. Центральною постаттю старокитайської економічної суспільної і філософської думки є Конфуцій (551-479 рр. До н.е.) У своїх поглядах обґрунтував необхідність державного захисту благополуччя родової знаті всіх.

Держава, на думку Конфуція, повинна копіювати сім'ю. Розглядав сім'ю як модель держави. Керівник, правитель батько народу підлеглі, народ його діти. Він зобов'язаний піклуватися про їх добробут, наставляти та виховувати (у китайській мові слово "держава" складається з двох ієрогліфів: "го" - держава і "цзя" - сім'я, держава-сім'я).

Але вже в IV-III ст. до н. е. в Китаї виникла протилежна течія політичної думки легізм, представники якої обстоювали ідею, що держава повинна забезпечувати інтереси правителя, а не його підданих. Народ - засіб у руках правителя, а не мета його політики. Засновник легізму Шан Яна (390-338 рр. до н. е.) стверджував: "Слабкий народ - міцна держава, міцна держава слабкий народ. Ослаблення народу головне завдання держави".

У Давній Греції основною формою соціально-економічної і політичної організації суспільного життя був поліс (polis) – місто держава. Державні й суспільні справи в ньому називали "політикою" (від грец. Politika - справи держави, суспільства). Термін "політика" пов'язують з назвою трактату Аристотеля (384-322 рр. до н. е.)

Політика, в якому він розглядав основи організації та діяльності держави і політичної влади. Аристотель вважав, що мета політики забезпечення "найбільшого добробуту" громадян поліса. Окремі види соціальних програм,

що реалізовувалися церквою і місцевими урядами, існували в різні часи у багатьох країнах. У Київській Русі князь Володимир Статутом (996) доручив духовенству громадську опіку, об'єктами якої були "старі жінки, удовиці, прочанки, старці, лікарні їхні лікарі, пустельники, богомільниці.

Статутом було визначено обов'язок сплачувати десятину доходу на утримання монастирів, церков, богаділень, лікарень і будинків для подорожніх. Окрім того, засновува-лися училища для дітей шляхетних, серед-нього стану та бідних, богадільні та будинки для подорожніх.

Ці перші кроки державної регламентації були пов'язані з християнськими уявленнями про існування людини в громаді. Тому увага передусім зверталася на сирітство, бідність, інвалідність. У XIII ст. у м. Дубровнику було проголошено програму страхування здоров'я способом внесків. Кінець XVII - початок XVIII ст. позначений виникненням класичного ліберально демократичного напрямку політичної думки, біля витоків якого стояв англієць Джон Локк 1631-1740. Основні ідеї цього напрямку такі: мета держави захищати та зберігати власність членів суспільства, їх безпеку, захищати основні права людини, її особисті інтереси та індивідуальні свободи. Що за своєю суттю є близьким до теперішнього поняття соціального захисту населення[16].

В Україні у козаків на початку XVIII ст. існувала форма компенсації за виробничі травми, церкви протягом багатьох століть підтримували школи для дітей бідняків.

У Росії наприкінці XVIII ст. починає оформлюватися державна структура допомоги. У багатьох губерніях було видано накази про громадську опіку здійснювану місцевими закладами підтримки та захисту, розвивалося світське законодавство у сфері громадської опіки та приватної благодійності. Місцеві уряди в країнах Європи та їх колоніях організовували програми допомоги бідним та елементарного догляду за здоров'ям.

У XIX на початку XX ст. на території Російської імперії хоч і здійснювалися певні державні заходи стосовно окремих категорій громадян або окремих

випадків, зокрема стосовно сімей, що постраждали внаслідок війни 1812 року або пожежі, це більше скидалося на державну благодійність, оскільки в чинному законодавстві того часу, зокрема у статуті про громадську опіку (Устав общественного призрения), не визначалися ні категорії осіб, над якими повинна встановлюватися громадська опіка, ні її межі[17].

Соціальна допомога переважно організовувалася за територіальним принципом. Основні інститути громадської опіки знаходилися при земських, сільських, міських, церковнопара-фіяльних територіальних одиницях.

Це були автономні системи допомоги, значною мірою відмінні в різних губерніях. Наприклад у Чернігівському губернському земстві обов'язкова громадська опіка здійснювалася стосовно:

- душевнохворих

-нужденних, які не мали змоги прогодувати себе заробітком через малолітство, старість або хворобу і були покинуті родичами підкидьків, сиріт, хворих, калік, хроніків і престарілих ,сімей, які потерпали внаслідок хвороби, годувальника ,алкоголіків.

Одеське міське громадське управління наполягало на заснуванні робітних будинків з примусовою працею для жебраків і нероб, які прямували у великі міста, але водночас визнавало за необхідне опіку розумово неповноцінних та епілептиків.

Київське губернське земство висловлювалося проти обов'язкової опіки, посилаючись на брак земських коштів і нате, що встановлення таких обов'язків гальмуватиме діяльність органів громадської опіки.

У Німеччині та Великобританії у ХІХ ст. прикладами державного втручання були заходи з охорони здоров'я, державні освітні заходи, прийняття закону про бідність. Намір створити у другій половині ХІХ ст. соціальний захист чимало авторів приписують Бісмарку. Багато інших країн Європи, в тому числі скандинавських звернули на цю проблему пильну увагу. На межі ХІХ-ХХ ст. виникли перші теоретичні концепції соціального захисту. А

поступово було обґрунтовано теоретично, що соціальна політика його складова.

Було створено Союз соціальної політики члени якого виступали за соціальні реформи, проголошуючи основними цілями соціальної політики поліпшення умов життя людей і запобігання революційним потрясінням.

У літературі наголошується, що формування соціальної політики було зумовлене необхідністю долати соціальні наслідки проблем, які супроводжували пізню стадію промислової революції та розвиток економіки, тривалі економічні спади, голод, популяційні переміщення, етнічні та національні конфлікти, існування дитячої праці, неконтрольовані спалахи інфекційних хвороб, а також війни, жертви і вдов яких потребували організованого догляду і компенсації за втрачене здоров'я, економічної підтримки[18].

На початку ХХ ст. безробіття, спричинене економічними спадами, виробничий травматизм прискорили створення робітничих організацій для самозахисту від загрози безробіття, хвороби і експлуатації.

Серед перших форм соціального захисту і програм, запроваджених у першій половині ХХ ст., пільги для травмованих працівників, удів і старих людей, базові рівні захисту умов праці та колективні програми компенсації травмованим робітникам або їхнім сім'ям.

Нерідко програми соціального страхування робітників впроваджувалися з ініціативи працедавців, які під час судових розглядів прагнули зменшити свою відповідальність за поранення чи смерть робітника на робочому місці. Однак ці програми були обмежені й значною мірою відмінні в різних країнах і професійних групах.

Розвиток соціальної політики пов'язаний з переходом від окремих актів державної та громадської благодійної допомоги нижчим прошаркам населення до вироблення загальнодержавних і місцевих систем соціальної допомоги. Більшість дослідників соціальної політики часом її виникнення вважає ХХ ст. початок більш менш регулярної діяльності уряду щодо

забезпечення захисту своїх громадян і створення системи соціального захисту, яка б охоплювала програми захисту різноманітних груп населення від різних ризиків[19].

Кардинальними подіями в історії соціальної політики стали Велика депресія 1930-х і Друга світова війна. Депресія показала недосконалість тогочасних обмежених програм страхування від безробіття.

Місцеві програми соціальної допомоги також не забезпечували гарантії прибутків. До кінця 30-х країни, які не мали програм страхування безробіття, розглянули можливість їх запровадження або включення до програм соціального захисту.

Поширювалися погляди щодо підвищення ролі уряду в забезпеченні соціального захисту. Популярним був соціальний захист як концепція, що охоплює всі програми гарантії прибутків, так само, як і страхування здоров'я. Одні із перших прикладів його застосування Акт про соціальний захист 1935 у США, законодавство про соціальний захист у Новій Зеландії 1938.

Головний внесок у становлення та розвиток державної соціальної політики зробив В. Беверідж .У 1942р. він, як Голова Комітету соціального страхування та союзних служб, запропонував запровадити у Великобританії систему соціального захисту, яка б передбачала страхування безробіття, непрацездатності, пенсій після виходу у відставку, медичної допомоги, видатків на поховання, грошової допомоги матерям, удовам і розлученим, а також дітям.

Говорилося про те, що внески на соціальне страхування повинні сплачувати працівники, працедавці, самозайняті особи і безробітні, а допомога на дітей має виплачуватись із загальних річних доходів, що означатиме визнання суспільної відповідальності за їх добробут.

Рекомендації також охоплювали національну службу здоров'я і програми реабілітації. Протягом трьох повоєнних років ці пропозиції було закріплено законодавче, попри те, що рівень виплат не досягав рекомендованої суми, визначеної як прожитковий мінімум[20].

Самі пропозиції Беверіджа було покладено в основу ідеї держави загального добробуту" згідно з якою "над людиною має бути встановлена опіка від колиски до труни". Держава загально-го добробуту не лише термін, який визначає спосіб організації системи, а й нормативне поняття. Це ідеал, де отримання послуг є правом кожного громадянина. У Великобританії розуміння цього прийшло через контраст із законом про бідність 1834, який надавав підтримку тільки найбіднішим. Такий же принцип діяв і в США та Австралії. "Держава загального добробуту" ґрунтувалася на відміні від закону про бідність, на принципі, що передбачав соціальний захист усіх громадян, а не лише найбідніших.

По закінченні війни такі західноєвропейські країни, як Бельгія, Франція, Ірландія, Італія, Норвегія, Швеція та Югославія, а пізніше Канада та Австралія, значно вдосконалили свої системи соціального страхування, хоча відмінності між повоєнним періодами в них були менші, ніж у Великобританії.

Німецька модель соціального захисту сформувалася на ідеях Бісмарка, що передбачали тісний зв'язок соціального страхування та ринку праці, активну участь в економічних процесах як шлях до заможності[21].

У Франції головна мета політики визначалась як суттєве поширення солідарності. Французька стратегія нині домінує в концепціях і Європейського Союзу. Таким чином, сучасні системи соціального захисту сформувались у 40-му році ХХ ст.

Після Другої світової війни прийшло й розуміння того, що міжнародне співтовариство не може залишатися байдужим, якщо в якійсь країні права людини загрожує небезпека. Широке визнання здобула необхідність оформлення норм міжнародної поведінки у форму прав. У 1948 було прийнято Загальну декларацію прав людини. У цьому документі вперше зведено ідеї, які є спільними для багатьох політичних, культурних та релігійних традицій. Декларація об'єднала основні права та свободи всіх людей, у тому числі громадянські, політичні, економічні, соціальні,

культурні. Наступний важливий етап прийняття у 1966 Міжнародного пакту про соціальні та економічні права, який набрав чинності через 10 років 1976.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася швидкою зміною поглядів на роль держави у наданні соціальної допомоги.

У тезах це можна викласти таким чином концепція "держави загального добробуту зневіра у "державі загального добробуту" у спроможності бюрократичних організацій розв'язувати соціальні проблеми, поява недержавних(неприбуткових, некомерційних, волонтерських організацій, їхніми перевагами проголошувалося те, що вони гнучкіші, дешеві, спеціалізовані та неформальні; ідеологія "правого крила" (М. Тетчер. Р. Рейган)— роль уряду в соціальній політиці повинна постійно зменшуватися, це пов'язано не з коштами, а з переконаннями, що коли весь час допомагати людям, вони стануть залежними, комунікаційні ідеї (американський соціолог Еціоні) - люди повинні об'єднувати зусилля у відродженні громади, антипрофесіоналізм ніхто краще за вас не знає, як розв'язати вашу проблему волонтерські організації, групи самопомоги найкращі представники від вас.

Хоча розвиток поглядів на роль держави у забезпеченні соціального захисту в різних країнах був дещо від мінним, однак можна твердити про спільні тенденції в розвитку державних систем соціального захисту.

Наприклад П. Спікер у своїй книзі "Соціальна політика теми і підходи" поєднує ці погляди і пропонує пояснення спільних тенденцій на двох теоріях теорії конвергенції і теорії кризи.

Як бачимо, питання соціального захисту населення хвилює людей. На сьогоднішній день вагомий внесок до розробки провідних проблем соціальної політики та економічних основ соціального захисту населення, удосконалення його механізмів здійснили вчені дальнього зарубіжжя: Людвиг Ерхард, Ламперт Хайнц, Аксель Зіденберг, Лутц Хоффман (Німеччина), які запропо-нували засади соціально орієнтованої моделі

розвитку суспільства, соціальної ринкової економіки та узагальнили міжнародний досвід економічних реформ. Шведським фахівцем Гунаром Мюрдалем обґрунтовані провідні напрямки діяльності держави стосовно створення дійової ефективної системи соціального захисту населення[22].

1.4 Моделі соціального забезпечення населення зарубіжних країн

Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах розвиненої ринкової та перехідної економіки, зарубіжний досвід соціальної політики має певне значення у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України. Цінність цього досвіду полягає у наступних положеннях:

- приділеній великої уваги питанням соціальної політики та відпрацюванню оптимальних форм, методів і механізму соціального захисту різних верств населення
- профілактичній спрямованості підходів боротьби з бідністю та реальності діючих систем соціального захисту населення
- побудові механізму соціального захисту населення з урахуванням системо утворюючого фактора, втіленого у сукупності суспільних цілей та інтересів громадян
- реалізації соціальних програм на основі застосування їх належного наукового забезпечення, соціальної експертизи і моніторингу
- перенесенні акцентів у вирішенні проблем соціального захисту з центральних державних структур на регіональні, підвищенні ролі недержавних громадських організацій у реформуванні системи соціального захисту населення
- використанні в системі соціального захисту найбільш ефективних його форм та методів, раціонального співвідношення адресності і без адресності з урахуванням матеріального становища особи, сім'ї, окремих соціальних груп населення[23].

У сучасний період соціальна орієнтація ринку передбачає включення у його механізм спеціальної системи соціального захисту населення.

В залежності від критеріїв побудови системи соціального захисту шведським дослідником Андерсеном усі промислово розвинені країни розподілені на декілька типів. Для першого - ліберального типу характерне те, що соціальний захист відокремлений від вільного ринку і обмежується захистом осіб, які позбавлені певних доходів.

Друга - консервативна модель соціального захисту розглядається як класичний варіант соціального страхування, який враховує трудовий внесок людини.

Для третьої моделі характерний зрівняльний підхід, коли допомога населенню надається залежно від наявності інших доходів.

Слід зазначити, що результативність моделей соціального захисту населення визначається, перш за все, здійснюваною державою соціальною політикою.

На думку вченого, політика, колишнього канцлера ФРН Людвіга Ерхарда, соціальна політика - це політика не для мільйонерів, а політика для мільйонів. В умовах соціальної орієнтації ринку - це посилення державного регулювання всіх сфер суспільства, і перш за все його економічної основи. Саме при Ерхарді у широкий науковий обіг увійшов термін «соціальна держава» у протилежність державі монетаристського типу. На відміну від монетаризму соціальна держава регулює суспільні процеси, у тому числі й ринок, здійснює соціальну політику в інтересах більшості народу.

Отже, при такій моделі підсилюється вплив держави на механізм функціонування ринку шляхом різнобокої та взаємопов'язаної соціально-економічної, валютно-фінансової, науково-технічної, інвестиційної та екологічної політики, що забезпечує необхідний розвиток виробництва та вирішення соціальних проблем суспільства.

Стосовно такої моделі перевага віддається так званому індикативному плануванню, що передбачає встановлення замість директивних показників певних індикативних показників і параметрів. Але держава не має право

обіцяти населенню неможливого. Прийняття соціальної програми базується на проектах фінансового, матеріального, організаційного, кадрового забезпечення.

«Німецьке чудо» було досягнуто, перш за все, завдяки вірному відбору соціально-економічної моделі розвитку суспільства, відповідності певних витрат (одна третина) від загального бюджету на соціальне забезпечення населення[24].

Для охорони здоров'я здійснюється страхування на випадок хвороби. Так, усі працюючі з найму безробітні та пенсіонери відповідно до Закону про страхування підлягають страхуванню на випадок хвороби.

З метою раннього виявлення певних хвороб передбачені профілактичні догляди різних груп застрахованих: дітей у віці до 4 років, жінок у віці від 30 років та чоловіків у віці від 45 років.

Німецький варіант соціального захисту, який отримав назву соціальної ринкової економіки, викликає особливий інтерес, оскільки він поєднує високу економічну ефективність з розвинутою системою соціального захисту, яка заснована на певних принципах.

Основним з них є надання економічної свободи, що служить стимулом високої продуктивності праці. Сам принцип складається з таких елементів: свобода споживання, відповідно до якої споживачі можуть вибрати будь-які товари чи послуги на свій розсуд; свобода виробництва і торгівлі (підприємства можуть виробляти ті товари і послуги, які потрібні споживачам); свобода вибору робочого місця; володіння і розпорядження приватною власністю.

На принципі економічної свободи засноване децентралізоване економічне планування діяльності виробничих підприємств.

Координація децентралізованого економічного планування в ринковій економіці виконується за допомогою ринкового механізму взаємодії попиту і пропозиції. Саме в цьому і полягає основна ідея ринкової економіки, а економічна свобода є руйнівною силою цієї економічної системи.

Забезпечення дійсної конкуренції стало одним з важливих завдань держави. Якщо результати дії ринкового механізму стають неприйнятними з соціальної точки зору, то важливо забезпечити контроль з боку держави. За цих умов принцип економічної свободи доповнюється іншими принципами, характерними для соціальної держави.

У Німеччині існують різні елементи соціальної ринкової економіки, які дозволяють державі корегувати результати дій ринкових механізмів і колективних переговорів. Розподіл прибутків відбувається за допомогою податків. Громадяни з низькими прибутками звільняються від сплати прибуткового податку.

Цінним у німецькій моделі є те, що тут передбачені заходи з охорони праці, зокрема:

- захист від незаконних звільнень з роботи
- охорона праці жінок (заборона жіночої праці в гірничо-видобувній і будівельній галузях, охорона праці матерів і ва-гітних жінок)
- охорона праці молоді (заборона праці до 15 років, диференціація робочого часу і часу відпусток у залежності від пільгна отримання професійної освіти)
- захист працівників від виробничих і професійних небезпек (травм, надмірного шуму, отруєнь тощо)
- регулювання робочого часу, заборона працювати у вихідні і святкові дні[25].

Німецька модель заснована на змішаному державно-приватному розв'язанні соціальних проблем, де відповідальність окремого підприємця замінена системою колективної відповідальності під контролем держави.

Стосовно застосування окремих положень німецької моделі в системі соціального захисту населення України могли б бути втілені принципи активної державної політики повної зайнятості. Досягненню цього сприяє і високий рівень професійної підготовки молоді, 75 % якої у віці від 16 до 19 років здійснює професійну підготовку у професійно - навчальних закладах.

Концепція «соціального ринкового господарства» Ерхарда має багато спільного з поглядом іншого вченого, лауреата Нобелівської премії у 1974 р. Мюрдаля, засновника так званої шведської моделі соціалізму, який був прихильником соціальної орієнтації ринку, соціально регульованої економіки, теорії соціальної держави та соціального партнерства. Особлива модель соціальної держави у Швеції засновувалась на складній системі прямих та непрямих податків, які вилучаються у населення .

На думку Мюрдаля, головне у «державі добробуту» це соціальний захист населення.

Створення соціального захисту передбачає такі напрями діяльності держави:

- забезпечення членів суспільства високим прожитковим мінімумом і надання матеріальної допомоги тим, кому внаслідок об'єктивних чинників вона необхідна; зупинення дії при-вілеїв стосовно тих, хто рідко має в них потреби
- створення умов, які дозволяють громадянам заробляти кошти для повноцінного життя будь-якими засобами, що не суперечать закону
- забезпечення екологічної безпеки членів суспільства
- створення умов, що забезпечують задоволення високого рівня потреб громадян у освіті, медичній допомозі тощо
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих робітників, захист їх від негативного впливу ринкової економіки
- захист громадян від злочинних намагань
- захист громадянських та політичних прав і свобод, що відповідають принципам правової, соціальної держави
- захист від політичного переслідування та адміністративного свавілля
- забезпечення свободи духовного життя, захист від ідеологічного тиску
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату як в цілому у суспільстві, так і в окремих осередках та структурних утвореннях, захист від психологічного пресингу
- забезпечення максимальної стабільності громадського життя[26].

Для реалізації цих заходів соціального захисту необхідно вивчати, формувати і враховувати намагання людей, які, за оцінками Мюрдаля, дійсно належать до числа найбільш важливих соціальних явищ та у величезній мірі визначають історію.

Соціальний захист у Швеції забезпечується у відповідності з соціальним стандартом. Це значить, що при будь-яких життєвих негараздах кожна сім'я може розраховувати на життєвий рівень, який був у цій сім'ї до появи цих негараздів. Ця модель передбачає:

- високий відсоток національного прибутку, акумульованого у держави, місцевих органів влади чи спеціальних інститутів, які займаються соціальним захистом населення
- високий рівень ефективності національної економіки
- високий рівень зайнятості та інвестицій, спрямованих на одночасне забезпечення певної зайнятості і стабілізації цін[27].

У Фінляндії згідно діючій Конституції цієї країни кожен, хто не в змозі забезпечити собі існування, яке відповідає нормам людського достоїнства, має право на необхідне утримання та забезпечення.

Законом гарантується кожному право на основне соціальне забезпечення під час безробіття, хвороби, непрацездатності, а також у випадку народження дитини та втрати годувальника.

Органи громадської влади зобов'язані згідно закону гарантувати кожному достатнє соціальне і медичне забезпечення, а також сприяти зміцненню здоров'я населення, підтримувати можливості сім'ї та інших осіб, які відповідають за опікунство дітей, забезпечують благополуччя та розвиток особистості дитини.

Фундаментальною ознакою соціальної політики в Польщі та Чехії є принципова спрямованість на допомогу суспільства тільки в тих випадках, коли особа чи родина, які на неї претендують, не мають власних можливостей подолати економічну й фінансову скруту.

У Чехії діють три взаємодоповнюючі системи соціального захисту населення:

- система соціального страхування воно охоплює практично все населення країни і становить 10 % ВВП
- система державної соціальної допомоги (60 % населення і 2 % ВВП), що спрямована на попередження зниження доходів, у першу чергу сімей із дітьми
- система соціальної підтримки (4 % населення і 4 % ВВП), за якої держава гарантує мінімальний рівень підтримки соціально вразливим прошаркам населення[28].

Приблизно 0,5 % населення цієї країни належать до маргінальних груп безпритульні, біженці, бродяги тощо, які випали з суспільного життя. Таким категоріям надається відповідна допомога як державними, так і недержавними установами й організаціями.

Якщо в Чехії та Польщі в основу діючих систем соціального захисту закладають диференційований рівень прожиткового мінімуму з урахуванням складу сім'ї, то у такій високорозвиненій країні, як Нідерланди, ще з 1965 року відмовились від практичного використання прожиткового мінімуму. Мінімальний рівень державних гарантій у цій країні встановлюється виходячи з рівня мінімальної заробітної плати, яка визначається раз на рік, ґрунтуючись на механізмах соціального партнерства.

Для США характерна ліберальна модель соціального захисту населення, яка відокремлює соціальний захист від вільного ринку та обмежується захистом лише тих, хто позбавлений інших доходів.

Згідно цієї моделі проблема соціального захисту розв'язується переважно на рівні підприємств і найманих робітників в особі профспілок. Разом з тим держава також направляє значну частину коштів на забезпечення соціального захисту населення.

В числі заходів з соціальної підтримки населення США слід відзначити розробку програм професійної підготовки та перепідготовки кадрів: охоплення системою соціального захисту широких верств населення, надання допомоги тим, хто її потребує, у тому числі в натуральній формі

талони на безкоштовне отримання продовольчих товарів, субсидії па житло, безкоштовна медична допомога. До речі, у США людина обирає додаткову медичну послугу залежно від своїх прибутків.

Модель соціального захисту населення Японії базується на ефективних варіантах сучасного управління з «людським обличчям». У цій країні культивується мораль «Наше багатство людські ресурси», тому тут створюються належні умови для найбільш ефективного їх використання. Одне з важливих завдань - встановлення нормальних відносин з працівниками, створення відношення до корпорації як однієї сім'ї.

Фірми використовують відчутні виплати співробітникам на соціальні цілі та інші матеріальні і духовні стимули. Важливою складовою соціального захисту працівників є система довгострокового нежиттєвого найму та трудового стажу

Професійно кваліфікаційне просунення по службі залежить перш за все від віку та стажу, потім враховуються всі інші показники[29].

Чим більше людина працює в компанії, тим вища її заробітна плата, посада, пільги та пенсії, надбавки на утримання сім'ї, медичне обслуговування, соціальне страхування, оплату проїзду на роботу та інші.

Велика увага в Японії приділяється особам старшого віку та довголітнім 90 та більше років. Зокрема, кожна людина, яка досягає віку довголіття, отримує поздоровлення та цінний подарунок від імператора Японії.

Економічною основою моделі соціального захисту населення Японії є досягнення науково-технічного прогресу, який набув самопідтримуючого і самодостатнього характеру і став ключовим фактором економічного розвитку.

Характеристика різних моделей соціального захисту населення деяких країн світу:

Німецька модель поєднує високу економічну ефективність з розвинутою системою соціального захисту, яка засіювана на свободі споживання вибір товарів чи послуг на свій розсуд, свобода виробництва і торгівлі, вибір

робочого місця, володіння і розпорядження приватною власністю. Держава використовує результати дій ринкових механізмів і колективних переговорів. Розподіл прибутків відбувається за допомогою податків. Громадяни з низьким рівнем прибутків звільняються від оплати прибуткового податку. В німецькій моделі передбачені заходи з охорони праці (регулювання робочого часу, заборона працювати у вихідні та святкові дні, захист працівників від виробничих і професійних небезпек, охорона праці молоді та жінок, захист від незаконних звільнень з роботи). Ця модель заснована на змітаному державно приватному розв'язанні соціальних проблем, де відповідальність окремого підприємця замінена системою "обов'язкової" колективної відповідальності та контролем з боку держави.

Шведська модель - соціальний захист забезпечується на рівні нормального соціального стандарту. Ця модель передбачає високий відсоток національного прибутку, акумульованого у держави, місцевих органів влади, спеціальних інститутів, які займаються проблемами соціального захисту населення. Вона характеризується високим рівнем ефективності національної економіки, зайнятості та інвестицій, спрямованих на одночасне забезпечення повної зайнятості і стабілізацію цін.

Американська модель - соціальний захист вирішується переважно між підприємствами і найманими робітниками в особі профспілок. Разом з цим держава значну частку витрат спрямовує на забезпечення соціального захисту населення. Серед заходів соціальної підтримки населення слід відзначити розробку програм з професійної підготовки, перепідготовки кадрів, охоплення системою соціального забезпечення широких верств населення, видачу допомоги тим, хто її потребує, у натуральній формі (талони на безкоштовне отримання продовольчих товарів, субсидій на житло, безкоштовну медичну допомогу тощо).

Українська модель - передбачає підвищення рівня та ефективності соціального захисту населення, перехід до адекватної соціальної допомоги, яка має бути диференційованою для різних верств населення. Соціально

орієнтована економіка передбачає не лише соціальний захист, а й створення такого організаційно - економічного механізму, який сприяв би зменшенню тієї частини населення, що потребує цієї допомоги. Модель спрямована насамперед на необхідність забезпечення соціально гарантованого мінімуму задоволення потреб. Інструментом такої моделі є адресна соціальна політика, активна політика зайнятості.

Отже, забезпечення реалізації стратегічного курсу реформ повинно бути пов'язано з соціально орієнтованою економікою. З одного боку, їй мають бути притаманні плюралізм форм власності та розвинута система ринкових відносин, з іншого - певний ступінь участі держави у забезпеченні ефективності економіки, регулюванні доходів населення та зайнятості, формуванні умов, що забезпечують задоволення соціально значущих потреб усього населення[30].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Еволюція системи соціального забезпечення у вітчизняній економіці

В історичному минулому соціальний захист немічних, хворих і старих було покладено на найближчу родину. Ті, хто залишився безпомічним поза сім'єю, або ціла сім'я, яка опинилася у скрутному становищі, могли розраховувати на допомогу громади. Захист нужденних здійснювався у формі особистої та громадської доброчинності тоді, коли йшлося про виживання людини або сім'ї.

Поява християнства, як нової ідеології суспільства, мала величезний вплив на формування суспільної моралі, ставлення до убогих. Адже любов до ближнього є основною засадою християнської моралі.

Питаннями соціального захисту з розвитком християнства займалися не тільки родина, а також громадські організації - церкви, професійні заклади тощо.

Громадська благодійність була поширена ще за часів Київської Русі. Церква була благодійницькою організацією, за посередництвом якої подавалась допомога нужденним з боку глави держави - князя.

Перші уроки та перші регламентації були тісно пов'язані з християнським світобаченням потреб і проблем окремої людини. Сирітство, жебрацтво, інвалідність - ось коло проблем, що відображені в перших законодавчих нормах. Уставом князя Володимира його піддані зобов'язані були віддавати десяту частину свого доходу на утримання монастирів, церков, богаділень, лікарень і мандрівних нужденних[31].

У Заповіті Володимира Мономаха 1053-1125, зокрема, ідеться: "всього ж паче убогих не забувайте, по скільки вам по силі своїй можливо годуйте".

Виходячи з добротності з етично-релігійних міркувань, князі були схильні ставити її під опіку церкви і доручати цю справу представникам церковних кіл. Особливою щедрістю вирізнялися ченці Києво-Печерського монастиря. Феодосій Печерський побудував поблизу монастиря спеціальний будинок, де утримувались убогі та каліки.

У Церковному уставі 996 р. згадується про обов'язок духовенства турбуватися про бідних, при-чому на утримання церков, монастирів, богаділень і мандрівних нужденних було визначено десятину. Цю добу щодо уваги суспільства до справ благодійності та пожертв слід поставити у тисячолітній історії на перше місце.

Відмітною рисою благодійності цього періоду було "сліпе" роздавання милостині; жебраків ні про що не розпитували, бо це заборонялося вченням святих отців. Святий Іоанн Златоуст казав: "Ти не повинен дізнавати в бідних, що вони за люди, тому що приймаєш їх в ім'я Христа".

Зрозуміло, що допомога подавалася здебільшого у вигляді життєво важливих продуктів, тому що грошовий обіг був дуже слабо розвинений. Але це все ж таки була турбота про населення, що не мали засобів для існування чи не могли їх собі забезпечити. Отже, незважаючи на відсутність розслідування нужди прохача, милостиня досягала своєї мети.

Голодний не брав будівельних матеріалів, а погорілець, якщо не був голодний, не просив хліба. Допомога була різноманітною і відповідала справжній нужді.

Повчання митрополита Київського і Галицького Петра Могили 1597-1647: «Повідала нам братія святої лаври Печерської Київської, що до архімандрита Єлисея Плетенецького якось прийшов келар і сказав йому, що мно-множество хлібів видається на всяк день. Той же подивувався такому спожителю і пішов до келарні подивитися, хто це так багато хлібів поїдає.

І побачив багато жебраків там, і ще більше вразився не тому, що багато їх було, а що здорові й сильні з недужими брали хліб.

І почав сам здорових голодних проганяти повелів їм не дармового хліба їсти, а працювати. Недужим таки сліпим, кривим і їм подібним повелів дати.

Коли ж повернувся у свою келію, тоді, о чудо! Град такий великий випав, що всі жита монастирські окресності побив і з землею змішав. Нікому ж іншому град той жита не потовк. Побачив це старець-архімандрит і повелів усім, хто просить, дати хліба. І коли супроти того говорив келар: нема цього чи того в келарні, не маю звідки дати, сказав йому старець: "Давай усім, хто просить: ти не убудеш, обитель же свята ніколи не збідніє"[32].

З розвитком грошового обігу стало можливим накопичувати і обмінювати отриману милостиню, тоді жебрацтво перетворилося на професійну справу. Водночас на теренах Росії й України утиски народу панівними класами породили велику кількість мандрівних жебраків, які втікали від своїх хазяїв-поміщиків, тинялися просторами Російської імперії і жили з жебрацтва та розбоїв.

Таке становище почало загрожувати соціальній безпеці, тому в 1712р. Петро I видав указ, що забороняв жебрацтво. Здорових працездатних жебраків били нагаями і повертали господарям або віддавали в робітні будинки, а старих і хворих - до богаділень. Немовлят, яких матері не могли прогодувати й кидали, віддавали на вихо-вання до 10 років, а потім у солдати. Опіку над богадільнями здійснювали Святий Синод і міські магістрати.

Безперечно, російський цар скористався досвідом Західної Європи. Зокрема, в Англії у 1601 р. королева Єлизавета видала закон про бідних, згідно з яким обов'язок полегшувати долю бідних покладался на церковні парафії. У США допомога бідним у XVII-XVIII ст. наслідувала основні риси зазначеного закону про бідних. Зубожілі отримували невелику допомогу, а через це мушили терпіти погане ставлення, за найменше порушення правил їх карали. Лише у XIX ст. дістали поширення робітні будинки й богадільні. Раніше бідні продавалися з аукціону покупника, які отримували за догляд певні суми грошей[33].

Дещо з історії соціального захисту в Україні дізнаємося з праці Верхратського "Історія медицини". На думку вченого, насамперед потрібно розглянути братство релігійно-національну організацію українського заможного міщанства, що в ХУ-ХУІІІ ст. відіграло важливу роль у житті українського народу, у його боротьбі проти національного гноблення польськими панами, проти спроб окатоличування, їх обов'язком було здійснення релігійно-благодійних заходів крім того, вони мали забезпечувати церкву людьми, які могли правити службу, тобто вміли читати і писати, допомагати збіднілим і хворим членам своєї парафії. Освіта у братських школах передбачала лише навчання читати і писати, але для тих часів це була справа велика й важлива.

Щодо цього в Україні в ХVІ, а особливо в ХVІІІ ст. було досягнуто певних успіхів. В описі Павла Алеппського, який з антіохійським патріархом Макарієм подорожував Україною до Москви в 1654 р., читаємо: "Починаючи з цього міста Рашків на Дністрі по всій землі козацькій, у кожному місті, у кожному селі для убогих, немічних і сиріт збудовано по краю чи всередині населеного місця будинки, в яких вони мають притулок". Ці примітивні братські притулки, де, зрозуміло, медичного догляду не було, у ХVІ ст. називали шпиталями[34].

У 1522 р. при Онуфріївському монастирі братство влаштувало шпиталь, для якого отримувало значну матеріальну допомогу від московського царя Федора Івановича 1592 р.. У передмістях Львова при українських церквах було відкрито ще чотири невеликих шпиталі.

Братські шпиталі утримувалися коштами парафіян. У містах великі ремісничі цехи утримували власні шпиталі, менші об'єднувались і мали спільний шпиталь. У деяких містах шпиталі існували на гроші, отримовані за користування міськими вагами, за переїзд через мости, переправу поромом. Крім шпиталів, що утримувалися на громадські кошти, в Україні були шпиталі, існування яких забезпечувалося завдяки заповітам заможних осіб, які відписували для цього села, млини й навіть шинки.

Про кількість шпиталів в Україні в XVII - XVIII ст. можна дізнатися з відомостей ревізьких книг Лівобережної України архіву Малоросійської колегії. Так, у 1732 р. у Чернігівському полку налічува-лось 118 шпиталів, Лубенському - 107, Миргородському - 29, Ніжинському -138, Полтавському 42, Переяславському - 52. Ці шпиталі мали опікувальну мету. Київське братство, яке було засновано в 1615 р., мало школу й шпиталь "для людей убогих, старих, уломних та духовних, яко і свіцьких і людей рицарських", як зазначається в його засновній грамоті.

Коли Запорізька Січ стала місцем скупчення тисяч людей, коли після походів запорізьких козаків було багато поранених, частина з яких назавжди залишалася інвалідами, Січ змушена була збудувати власний шпиталь при Трахтемирівському монастирі над Дніпром.

Завдяки великим коштам, які надавала Січ, цей монастир став од-ним з найвідоміших в Україні. Трахтемирівський монастир з козацьким шпиталем не раз грабували й руйнували, але Січ його швидко відбудовувала. Проте в 1678 р. поляки зруйнували його вщент і назавжди.

За постановою військової ради Запорізької Січі було вирішено створити шпиталь при Межигірському монастирі поблизу Києва.

У 1680 р. кошовий Іван Сірко передав у підлеглисть Межигірському монастиреві Самаро-Миколаївський Січовий монастир, розташований на острові між річками Самарою і Самарчиком. При цьому монастирі також був військовий шпиталь, як і при Лебединському поблизу Чигирини і Левківському поблизу Овруча.

Монастирі охоче перебирали на себе піклування про запорізьких козаків, оскільки мали від цього матеріальний прибуток у вигляді коштовного оздоб-лення церков і великих внесків.

Під час визвольної війни Січ розподіляла своїх поранених та інвалідів в інші шпиталі при монастирях і церквах, виділяла на лікування і догляд певні кошти із загальновійськового скарбу. Лікували та доглядали хворих у шпиталях ченці.

Із загибеллю Січі шпиталь запорожців при Межигірському монастирі передбачалося перетворити на інвалідний громадський будинок. Проте останній було влаштовано в Кирилівському монастирі в Києві, а в Межигір'ї було відкрито військовий госпіталь[35]. У 1787 р. у день наміченого відвідання Межигір'я царицею Катериною II шпиталь запорізьких козаків з невідомих причин згорів. Архів монастиря згорів ще раніше -у 1764 р. Цим і пояснюється, чому фактично нічого не відомо про організацію і роботу цього шпиталю.

За часів Катерини II згідно з "Приказом общественного призрения" 1775 р. було створено народні школи, будинки для сиріт, лікарні, аптеки, богадільні, лепрозорії, божевільні, робітні будинки. Наприкінці XVIII ст. сформувалася державна структура соціальної допомоги населенню.

У багатьох губерніях так само було запроваджено "прикази общественного призрения" з відповідними закладами підтримки та захисту населення, сформовано світське законодавство у сфері суспільної опіки і приватної благодійності. Почала розвиватися громадська благодійність.

В Україні у 1812 р. було створено Харківське товариство благодійництва. У 1822-1824 рр. було складено атлас богоугодних закладів і запроваджено норми їх забезпечення ліжками тощо. Ініціаторами створення благодійних фондів були члени імператорської родини.

З бурхливим розвитком промисловості у другій половині XIX ст. справа соціального захисту переходить поступово до рук держави, яка заходами соціального законодавства втручається у приватні стосунки праці й вимагає соціальної охорони робітників і службовців на випадок хвороби, інвалідності, на старість тощо. Твориться окреме законодавство обов'язкового соціального страхування працівників.

Перші закони для охорони промислових робітників були застосовані на українських землях під Австрією у 1854р., проте тільки в гірничій промисловості, а її на землях України майже не було. У 1902р. подібну охорону передбачено для залізничників.

Окремі закони передбачали охоронні заходи при працевлаштуванні жінок і дітей. Для всіх цих справ були створенні так звані промислові інспекторати 1883р.[36].

Перші закони для організації посередництва у влаштуванні на працю були ухвалені у 1907 році. У 1867 році була вперше створена організація для представництва професійних інтересів робітників і службовців профспілки. Законом 1887р. введено обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків при праці внески сплачували працедавці. А з 1888р. на випадкові хвороби. 1906р. - обов'язкова охорона службовців пенсійне й інвалідне. Сільське населення та робітники села ніяким страхуванням не користувалися.

В усіх цих державах, крім обов'язкового соціального захисту, існувало також не обов'язкове забезпечення різних родів порядком угод з приватними товариствами. Обов'язкове ґрунтувалося на співдії застрахованих робітників і службовців у вигляді сплачування внесків у визначеній законом висоті. У деяких випадках ці внески сплачували працедавці при страхуванні від хвороби і від нещасних випадків при праці. У творенні фондів безробіття брала участь також держава бюджетними дотаціями.

В країні відкинено концепцію співдії застрахованих, а на її місце введено державне соціальне забезпечення. Варто відзначити, що поняття «соціальний захист» не вживалось на теренах країни, замість нього використовувалось поняття «соціальне забезпечення»[37].

Соціальне забезпечення в країні це система державної та громадської допомоги особам, які втратили працездатність і не мають джерел для існування. Включає різні види забезпечення- пенсії та допомоги, безплатне утримання громадян у будинках інтернатах для пристарілих та інвалідів, забезпечення інвалідів автотранспортом, протезуванням, санітарно курортним лікуванням тощо. Право на матеріальне забезпечення в старості, а також у разі хвороби й втрати працездатності гарантувалося.

Фонд соціального забезпечення твориться з забезпечених відрахувань з прибутків підприємств і організацій у встановленому законом розмірі і прямих асигнувань з державного бюджету.

Але реально, соціальне забезпечення творилось за рахунок коштів з бюджетів усіх рівнів. Державне соціальне забезпечення складається з соціального забезпечення у вулчому розумінні і з соціального страхування робітників і службовців. Але у дійсності воно не є страховим, бо робітники не вплачують жадних страхових внесків. З фонду соціального забезпечення виплачуються допомоги для тимчасово непрацездатних робітників і службовців, вагітним жінкам, а також пенсії.

Існують пенсії на старість, інвалідність і в разі втрати годувальника їх отримують непрацездатні члени родини, що були на утриманні померлого робітника, службовця, військового. Крім цього, існують ще пенсії за вислугу років; їх отримують учителі, лікарі, ветеринари, агрономи, військові, робітники культури та ін. державні службовці, які відслужили передбачену законом кількість років.

Для військових включно з функціонерами Комітету Державної Безпеки і для робітників науки пенсійне забезпечення врегульоване окремими законами. Найнижчий розмір пенсії 30 карбованців найвищий - 120 карбованців. Існували ще так звані персональні пенсії, які встановлюються для осіб, які мають особливі заслуги перед країною, що є своєрідним привілеєм і тому не належать до соціального забезпечення. Найвищий розмір персональної пенсії 200 карбованців на місяць.

Соціального забезпечення колгоспників до 1964 року не існувало. Було прийнято Закон «Про пенсії і допомогу членам колгоспів. Передбачені колгоспними статутами допомогіві каси колгоспів як правило не існували. Цим законом введено державну систему матеріального забезпечення колгоспників: створено так званий централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників з відрахувань з прибутків колгоспів, з якого виплачують пенсії на старість, інвалідність тощо.

Ці пенсії були значно нижчі, ніж пенсії робітників і службовців.

Технічно, адміністрація соціального забезпечення облік пенсій і допомог тощо була децентралізована. На Україні керувало Міністерство соціального забезпечення всесоюзного Міністерства не було. В областях існували обласні, в районах - районні відділи соціального захисту. Право на пенсію на старість мали чоловіки від 60, а жінки від 55 років життя. Однак, пенсії середньостатистичного робітника були такі низькі, що кожний з пенсіонерів мусив додатково заробляти на прожиток.

У країни не було соціального захисту на випадок безробіття. Також там не практикувалось використання державних гарантів, таких як мінімальна заробітна плата, мінімальний прожитковий мінімум[38].

2.2 Аналіз нормативно правової бази здійснення соціального захисту

Як уже зазначалось, відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Закон України від 15 липня 1999 року "Про прожитковий мінімум" дає визначення прожиткового мінімуму, закладає правову основу для його

встановлення, затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії на достатній життєвий рівень.

Пенсійна система охоплює непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищення до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію та інвалідам.

Законодавством передбачено впровадження три рівневої пенсійної системи, яка розширить можливості для підвищення добробуту людей та економічного зростання в Україні[39].

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності і субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів у Накопичувальному фонді, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

З 1 січня 2004 року в Україні запроваджено реформовану солідарну пенсійну систему та добровільну накопичувальну систему через недержавне пенсійне забезпечення.

З 12 січня 2005 року, згідно із внесеними змінами до статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", забезпечено виплату мінімальної пенсії за віком, за наявності у чоловіків 25 років, а у жінок 20 років страхового стажу, у розмірі прожиткового мінімуму,

визначеного законом для осіб, які втратили працездатність 332 грн . А згідно Закону Укоріни «Про внесення змін до закону України «Про державний Бюджет України на 2007р» від 15 березня 2007 становить 410,06 грн.

За кожний повний рік страхового стажу понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам, пенсія за віком збільшена на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленого відповідно до базового пенсійного Закону, але не більше ніж на 1 відсоток від прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність. З зазначеної дати до певної міри відновлено диференціацію пенсії в залежності від страхового стажу і від статусу особи, оскільки з цієї дати надбавки та підвищення до пенсії встановлюються понад прожитковий мінімум.

Пенсійна система доповнюється системою пільг, компенсацій, гарантій, програмою житлових субсидій та іншими видами державної соціальної допомоги громадянам похилого віку, інвалідам, сім'ям з дітьми тощо.

З урахуванням положень Конституції України Верховна Рада України прийняла Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закони України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 09.07.2003 р.

Але законодавча база системи соціального захисту населення охоплює не лише пенсійне забезпечення, але й медичне, соціальне стахування, сферу зайнятості, соціальну політику, тощо[40].

Аналізуючи питання соціальної політики, варто приділити увагу основним нормативно-правовим актам, що регулюють це питання.

Доповідь Президента України "Про основні засади економічної та соціальної політики. Національна децентралізація надання соціальних послуг."⁷⁹ Це перший стратегічний документ, в якому піднімалося питання реформи системи соціального обслуговування.

Доповідь Президента Л. Кучми, затверджена постановою Верховної Ради України 10 жовтня 1994 р. В документі, присвяченому соціальному захисту населення, сформульовано думку про необхідність проведення реформ таким чином, щоби створити умови для зростання добробуту кожного працівника, в основу такої стратегії соціального захисту покладено підвищення рівня доходів громадян та запровадження адресних програм соціального забезпечення, що передбачають грошові виплати, допомогу натурою та соціальні послуги сім'ям з низьким рівнем доходів, пенсіонерам та інвалідам. Стратегія декларує надання адресній соціальній допомозі і соціальним послугам статусу головного пріоритету і передачу повноважень надання послуг місцевим органам самоврядування. До таких послуг, зокрема, віднесено медичне обслуговування, комунальні та побутові послуги, догляд вдома та грошову допомогу. Стратегія містить зобов'язання створити фінансові стимули для заохочення діяльності місцевих фондів соціального обслуговування і розвитку благодійних організацій, Указ Президента України "Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки". Наступний стратегічний документ, розроблений Кабінетом Міністрів та оформлений указом Президента України від 18 жовтня 1997 р. Декларує розвиток недержавних форм соціального захисту як ключову передумову забезпечення реформи соціальної політики, успадкованої від часів соціалістичного ладу. Указ Президента України "Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки". Підкреслено не обхідні реформи сектору соціального захисту і розробки відповідної соціальної інфраструктури. У сфері демографічне та сімейно-орієнтованих заходів передбачено розвиток як державних, так і недержавних сімейно-орієнтованих соціальних послуг[41].

Підкреслено також необхідність розвивати державні та недержавні дитячі заклади для залучення до реабілітації дітей з малозабезпечених сімей.

У сфері реформи системи соціального обслуговування наголошено на необхідності впроваджувати альтернативу домінуючим інтернатним формам соціальних закладів та розвивати соціальну допомогу в громаді.

Звертає на себе увагу підкреслення значення державних масових громадських організацій, за часів соціалістичного ладу державних утворень і надання їм особливих юридичних та фінансових привілеїв.

Указ Президента України "Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року". Указ наслідує головним тенденціям, проголошеним на період 1997-2000 роках, але приділяє значно більше уваги формулюванню заходів допомоги сім'ям, дітям та молоді, а також підтримці благодійних організацій об'єктів соціальної політики. Критично проаналізовано пріоритетні напрями державної політики та реформи соціальних послуг у попередні роки. Підкреслено необхідність розвивати та зміцнювати законодавче та фінансове забезпечення послуг в громаді в домашніх умовах як і в попередньому викладі стратегії на 1997-2000 роки, підкреслено:

- необхідність підвищення якості послуг, що надаються територіальними центрами
- необхідність розвитку взаємодії міждержавними установами та недержавними постачальниками соціальних послуг малозабезпеченим громадянам
- важливе значення фінансової підтримки державою організацій інвалідів шляхом звільнення від сплати податків, а також підтримки підприємств, що працевлаштовують інвалідів
- створення мережі центрів медико-соціальної реабілітації дітей-інвалідів.

Програма діяльності Кабінету Міністрів "Назустріч людям" 2005 року. Проголошена урядом Президента В. Ющенко. У Програмі в цілому підтримане раніше проголошені загальні напрями державної політики. Разом з тим, головною метою вдосконалення системи соціального захисту

населення, згідно з Програмою, є "розв'язання проблеми бідності, підвищення якості соціальних послуг для наближення їх до європейського рівня та розширення кола надавачів таких послуг.

Перевагу матимуть соціальна незахищені громадяни похилого віку, малозабезпечені сім'ї, інваліди та сім'ї з дітьми." Варто відзначити, що сформульовані у Програмі діяльності Кабміну завдання не зазнали перетворення на стратегічний документ, який би скеровував діяльність уряду. В цьому відношенні Програма діяльності Кабінету Міністрів лишається тільки декларацією про наміри, а не придатною для реалізації програмою.

Загалом, аналізуючи питання законодавчої бази у сфері соціального захисту, варто відзначити, про значну кількість нормативно-правових актів. Вони регулюють спільні питання державних гарантій, соціальних допомог, пенсійного забезпечення та соціального страхування. Але поруч з тим є ряд питань, що не охоплює законодавство. Це в першу чергу медичне страхування та допомога, реалізація соціальних прав, що задекларовані, але не виконуються[42].

2.3 Особливості соціального захисту в Україні на сучасному етапі

Урядом послідовно вживаються заходи щодо пріоритетного наближення соціальних гарантій до прожиткового мінімуму саме тим категоріям населення, які мають найбільший ризик бідності.

Пенсія виплачується громадянам похилого віку, інвалідам, особам, які втратили годувальника. Мінімальна пенсія за віком встановлюється за наявності у чоловіків 25 років, а у жінок - 20 років страхового стажу, у розмірі прожиткового мінімуму, визначеного законом для осіб, які втратили працездатність з 01.04.2007р.- 406 грн.

Законом забезпечені рівні умови надання застрахованим особам допомоги по тимчасовій непрацездатності, по вагітності та пологах, при народженні

дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та на поховання незалежно від виду діяльності, форми власності та господарювання. Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованій особі за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності з шостого дня непрацездатності. Перші п'ять днів тимчасової непрацездатності оплачуються за рахунок коштів роботодавця, що сприяло посиленню контролю за виданням листків непрацездатності. Допомога по тимчасовій непрацездатності у разі настання інших страхових випадків (необхідності догляду за хворою дитиною віком до 14 років, хворим членом сім'ї, догляду за дитиною віком до 3-х років або дитиною-інвалідом до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною, тощо) виплачується застрахованій особі з першого дня за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованим особам в залежності від розміру заробітної плати (доходу) і страхового стажу.

З 1 січня 2006 року змінився механізм призначення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Зазначена допомога надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50% прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 90 гривень. Тобто максимальний розмір такої допомоги на 2007р з 1 січня становить – 262,5 грн., з 1 квітня – 280,5 грн., з 1 жовтня – 284 грн.

Одноразова допомога при народженні дитини надається у розмірі 8 500 гривень.

Одинокі матері, вдови та вдівці з дітьми, мати/батько дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію отримують допомогу в розмірі, що дорівнює різниці між 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним

доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 10 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Тобто, максимальний розмір такої допомоги становить: на дитину до 6 років з 1 січня 217 грн., з 1 квітня 231,5 грн., з 1 жовтня 235 грн. На дитину від 6 до 18 років відповідно 279 грн., 297,5 грн. та 302 грн.

Мінімальний розмір такої допомоги на 2007 р. становить 10 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку на дитину до 6 років з 1 січня 43,4 грн., з 1 квітня 46,3 грн., з 1 жовтня 47,0 гривень; на дитину віком від 6 до 18 років відповідно 55,8 грн., 59,5 грн., 60,4 грн.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, виплачується у розмірі, що дорівнює різниці між встановленим прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів і пенсії за попередні шість календарних місяців. Якщо опікун отримує аліменти чи пенсію на дитину, то розмір дорівнюватиме різниці між встановленим прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів або пенсії.

З початку 2006 р. введені нові види допомоги: державна соціальна допомога дітям - сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, яка надається у розмірі двох прожиткових мінімумів для дитини відповідного віку (постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2006 року №106) та тимчасова допомога на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину (постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року № 189). Розмір цієї допомоги становить 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку[44].

При призначенні допомоги сім'ям, які з поважних та незалежних від них причин є бідними відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" встановлено диференційовані рівні забезпечення прожиткового мінімуму для окремих категорій населення.

З 1 січня 2007 року для працездатних осіб такий рівень складає 121 гривень, непрацездатних осіб – 170,5 гривень, інвалідів – 181,5 гривень. Крім цього, на кожну дитину цей рівень збільшується на 10 %, а для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), що не перебуває в шлюбі, і запис про батька /матір цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою матері/батька, та для кожної дитини, в якій один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, а також для кожної дитини в малозабезпеченій багатодітній сім'ї, в якій виховуються троє або більше дітей віком до 16 років (до 18 років, якщо дитина навчається), на 20 %. За підсумками обстеження у призначенні допомоги відмовлено 94,8 тис. сімей, або 15,1% загальної кількості обстежених сімей. Перевірками достовірності інформації про доходи та майновий стан шляхом запитів до відповідних організацій було охоплено 589,0 тис. осіб, що становить 20,8 % загальної кількості одержувачів допомоги. З відвідуванням місця роботи одержувачів допомоги відповідно – 409,7 тис. осіб, або 14,5 %.

Соціальними інспекторами було виявлено 27,4 тис. випадків надання недостовірної інформації про доходи та майновий стан, в тому числі 1,5 % – шляхом запиту до Державної податкової адміністрації, а 2,9 % загальної кількості перевірок – з відвідуванням місця роботи одержувачів соціальної допомоги[45].

Одночасно місцеві органи виконавчої влади мають можливість щодо поглибленого захисту вразливих верств населення, з урахуванням конкретних обставин, що склалися у сім'ї.

У 2005 році за їх рішеннями житлову субсидію було призначено 277,7 тис. сімей, державну соціальну допомогу – 223,5 тис. сімей. Зокрема, 150,3 тис. сімей було призначено субсидію на збільшену площу житла; одержали допомогу 109,9 тис. малозабезпечених сімей, у власності чи володінні яких є земельна ділянка площею понад 0,6 гектара тощо.

Соціальна стабільність в суспільстві – необхідна умова сталого розвитку. Економічне зростання значною мірою залежить від стратегії і тактики державного регулювання, від визначення пріоритетів і напрямів соціальної політики адекватних ринковим відносинам, спрямованих на забезпечення соціального захисту та безпеки населення.

Від ефективності соціальної політики, дія якої спрямована на захист індивідуума у суспільстві від різноманітних форм соціальних та економічних ризиків, залежить ставлення громадян до впроваджуваних реформ.

На формування та відтворення людського капіталу, який на сучасному етапі є найважливішим чинником економічного, науково-технічного та соціального прогресу впливає рівень доступності для людини основних матеріальних і соціальних благ, задоволення її матеріальних, соціальних і духовних потреб.

Важливими та необхідними умовами відтворення людського капіталу є якісне медичне обслуговування, що забезпечує збереження та поліпшення здоров'я людини, якісна освіта, що формує її інтелектуальний і творчий потенціал. Покращання здоров'я нації, сприяння доступу до якісної освіти та знань неодмінні складові підвищення добробуту громадян.

Можливість отримувати за місцем проживання відповідне медичне обслуговування та освіту є важливою складовою соціальної безпеки окремої особи, регіону та держави в цілому[47].

Доходи населення – один з найважливіших показників, що характеризує рівень економічного та соціального стану та захищеності суспільства.

Сенс цього поняття полягає в тому, що працюючим та членам їх сімей повинно бути гарантовано право на отримання достатнього мінімального доходу як на сьогоднішній день, так і в майбутньому для задоволення матеріальних потреб, доступності до якісної освіти, медичних послуг та відпочинку, що забезпечує нормальну життєдіяльність та можливості розвитку людини.

Базовим державним соціальним стандартом у сфері доходів населення визначено прожитковий мінімум, який затверджується законом і на основі

якого визначаються розміри мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, розміри інших видів соціальних виплат. Прожитковий мінімум застосовується також для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення державних соціальних програм. Одним із перших базових соціальних стандартів, який був затверджений в Україні, стала мінімальна заробітна плата.

Крім того, цим же законом вносилися зміни до Кодексу законів про працю України та Закону України "Про оплату праці" щодо регулювання встановлення та застосування цього стандарту.

Передбачалося не включати до розміру мінімальної заробітної плати доплати за роботу в надурочний час, у важких та шкідливих умовах, премії до ювілейних дат, за винаходи та раціоналізаторські пропозиції, а також матеріальну допомогу.

Це положення замінило попереднє, яке передбачало не включати до мінімальної зарплати всі види доплат та заохочувальних платежів. Така зміна дещо погіршила соціальне значення мінімальної зарплати, оскільки вона не охоплює усіх можливих видів доплат, які, будучи включеними до мінімальної зарплати, зменшували реальні доходи працівника від заробітної плати. Інше положення цього закону забезпечувало гарантовану оплату праці на рівні мінімальної зарплати для працівників, які виконали місячний чи погодинний норматив праці. Підприємство зобов'язується у будь-якому випадку здійснювати доплату до розміру мінімальної зарплати.

Однозначним недоліком пропозицій щодо стрімкого підвищення мінімальної зарплати до «президентського» плану стала відсутність належного обґрунтування можливостей державного бюджету забезпечити виплату заробітної плати відповідно до зазначеного розміру.

Це стало основним аргументом уряду, парламентської більшості та Президента у боротьбі за зменшення розміру мінімальної заробітної плати та забезпечення збалансованості дохідної та видаткової частин держбюджету.

19 жовтня 2005 року парламентом була ратифікована Конвенція Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються. Конвенція визначає фактори, які впливають на визначення розміру мінімальної заробітної плати:

- потреби працівників та їх сімей з врахуванням загального розміру зарплати по країні, вартості життя, соціальної допомоги та відносного рівня життя інших країн;
- економічні міркування щодо вимоги економічного розвитку, рівня продуктивності праці і бажаність досягнення й підтримання високого рівня зайнятості.

Іншими словами, Конвенція дозволяє країнам, що розвиваються, обмежувати розмір заробітної плати в інтересах розвитку виробництва та збільшення зайнятості.

Для уряду ратифікація цієї конвенції має принципове значення, оскільки він може в ручному порядку (застосовуючи не правову основу, а економічну аргументацію) обмежувати розмір мінімальної зарплати. На практиці це означає можливість встановлення мінімальної заробітної плати нижче прожиткового мінімуму всупереч конституційним нормам.

Мінімальна заробітна плата може зіставлятися тільки прожитковим мінімумом для працездатних осіб.

Таким чином, мінімальна заробітна плата всупереч законодавству встановлюється без врахування прожиткового мінімуму для працездатних осіб, тобто у меншому розмірі.

Як і раніше, мінімальна заробітна плата не виступає у ролі соціального стандарту оплати праці, а залишається технічним нормативом для

розрахунку зарплати у бюджетній сфері відповідно до можливостей видаткової частини бюджету.

Показник прожиткового мінімуму використовується для оцінки рівня життя в Україні, встановлення мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії за віком, соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, визначення права на соціальну допомогу.

Порядок визначення прожиткового мінімуму передбачає наступне.

Набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг визначають, відповідно, Міністерство охорони здоров'я, мін-економіки та інші компетентні відомства. Розмір прожиткового мінімуму встановлює Кабмін після проведення науково-громадської експертизи складових прожиткового мінімуму.

За законом «Про прожитковий мінімум», прожитковий мінімум може переглядатись протягом року з урахуванням поточного рівня інфляції та індексу цін, тобто його розмір можна переглядати протягом бюджетного року у визначених випадках.

Крім того, цей стандарт розраховано на основі застарілої структури споживчого кошика, яка повинна була переглядатись саме у 2005 році. Фахівці Федерації профспілок України підготували для уряду новий порядок розрахунку прожиткового мінімуму, а також сам розрахунок, за яким прожитковий мінімум повинен складати 1008 грн.

Однак і ця пропозиція не була врахована, й розмір прожиткового мінімуму законодавчо був встановлений у запропонованому урядом розмірі.

Відповідно, можна зробити висновок про застосування маніпуляцій при визначенні прожиткового мінімуму і використання цього стандарту як технічного нормативу для забезпечення пенсійних виплат відповідно до реальних можливостей Пенсійного фонду та держбюджету. Крім того, поетапне підвищення прожиткового мінімуму негативно позначається на соціальних виплатах, які здійснюються на підставі гарантованого мінімуму, збільшення якого протягом року не передбачається[53].

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

3.1 Світові тенденції соціального захисту населення та їх вплив на побудову

Соціальна політика призначена задовольняти потреби людей, а їх стає на Землі все більше й більше. Згідно з даними ООН, 2005 року населення планети сягне 9,3 мільярдів, і це становитиме дуже важливу проблему, особливо якщо зважити, що понад 90 % зростання населення припадає на менш розвинуті країни, де і так панують бідність, голод та інфекційні захворювання.

Скажімо, в 1950-х роках населення Африки становило половину населення Європи, 1985 року воно було однаковим, а 2025 року очікується, що воно буде вчетверо більшим, ніж населення Європи.

Африканські країни мають найнижчі показники ВВП на душу населення й найвищий коефіцієнт фертильності, тоді як ситуація, наприклад, у Західній Європі є протилежною: середній коефіцієнт фертильності дорівнює 1.5 а ВВП на душу населення є вищим майже у 15 разів.

Хоча африканським країнам властивий високий рівень смертності не-мовлят, а також високий рівень захворюваності на СНІД, проте ці країни продовжують бути лідерами у прогнозах щодо зростання чисельності населення.

Загалом, найбільше зростання населення прогнозують у таких країнах, як Ангола, Конго, Ірак, Нігер, Уганда, Ємен, а також на Палестинській території. Серед індустріалізованих країн найбільше зростання населення відбуватиметься в США завдяки відносно високому коефіцієнту фертильності та міграції. Варто згадати, що найбільших втрат населення у

період до 2025 зазнавати-муть Ботсвана (де майже 40% населення інфіковані ВІЛ/СНІД), Болгарія, Естонія, Японія, Росія, Південна Африка та Україна[54].

У той час, коли в найбідніших країнах відбувається стрімке зростання чисельності населення, а це ще більше погіршує соціально-економічну ситуацію у них, в індустріалізованих країнах спостерігають феномен "постаріння" суспільства, а інколи навіть і від'ємний показник приросту населення.

Загалом, у розвинутих країнах люди похилого віку становлять 14 % від усього населення, а до 2025 року їхня кількість має зрости до 25 %.

Зважаючи на збільшення в суспільстві частки людей похилого віку, які живуть усе довше й довше та потребують відповідного медичного і соціального догляду, а також на те, що у 2005-2010 роках на пенсію виходитиме покоління "буму народжуваності", такі тенденції ставлять під загрозу існуючу систему пенсійного, соціального та медичного забезпечення розвинутих країн.

Скажімо, витрати на медичне обслуговування американця старшого 65 років учетверо вищі, аніж витрати на молодшого співвітчизника. За прогнозами, до 2030 року чисельність людей старших від 65 років пенсійний вік і для чоловіків, і для жінок в Америці має зрости у цій країні вдвічі.

Оскільки в США медичне обслуговування людей похилого віку здійснюють за державний кошт тобто фактично за податки, це призведе або до посилення податкового навантаження на працюючих, або до введення персоналізованих пенсійних медичних накопичувальних рахунків, або з'явиться обмеження доступу до безкоштовного медичного обслуговування цієї групи населення, або підвищення віку виходу на пенсію такі альтернативи обговорювали під час курсу із "Політики охорони здоров'я" американські студенти магістерської програми з менеджменту, котрі самі є керівниками медичних закладів. Чимало держав, знаючи про соціально демографічну тенденцію "постаріння" населення, прагнуть знайти адекватне її вирішення[55].

Менш розвинуті країни мають незначну частку людей похилого віку. Хронічне недоїдання та бідність погіршують фізичний стан і спричиняють коротку тривалість життя. В багатьох африканських країнах люди потерпають від інфекційних захворювань діареї, туберкульозу, малярії, холери тощо. Окрім того, в останні два десятиліття на соціально-демографічну ситуацію в світі суттєво впливає поширення ВІЛ/СНІДу, яким інфіковано нині понад 40 мільйонів осіб. При цьому 70 % ВІЛ інфікованих мешкає в африканських країнах, де СНІД поступово стає основною причиною смерті.

Світова епідемія нового захворювання кинула виклик людству: лікування є неефективним, дорогим і недоступним для більшості хворих, в Африці та й в усьому світі зростає кількість сиріт (на кінець 2001 року їх було понад 14 мільйонів), чії батьки померли від СНІДу, в світі все більше народжується дітей із ВІЛ-інфекцією, отриманою від матері.

СНІД має також соціально економічні наслідки, бо він забирає робочу силу у роботодавців, фахівців у громади, годувальників у родин. Він призводить до численних порушень прав людини відмови в медичному обслуговуванні, порушення права на конфіденційність, дискримінації в питаннях зайнятості та житла тощо, а відтак до зниження якості життя громадян.

Людство ще не знайшло засобів подолання ВІЛ/СНІДу, а тим часом щодня майже 14 тисяч людей 12 тисяч дорослих і 2 тисячі дітей стають ВІЛ інфікованими¹⁰⁹. Таким чином ВІЛ/СНІД перетворився із проблеми медичної на соціальну, демографічну та економічну. Україну ця соціальна проблема не оминула. Сьогодні в Україні склалася практично епідеміологічна ситуація щодо поширення ВІЛ/СНІДу. Це підтверджується й статистичними даними. Згідно з ними, станом на 1 липня поточного року на диспансерному обліку перебувало 58 594 ВІЛ-інфікованих осіб, з яких 3 856 хворі на СНІД, 4 939 ВІЛ-інфіковані діти.

Всього, з 1987 року, коли в Україні розпочався епідемічний нагляд, до середини 2005 року офіційно зареєстровано 82 220 хворих на ВІЛ-інфекцію,

11 039 з них захворіли на СНІД і 6 505 померли. За підсумками першого півріччя 2005 року, з кожних 100 тис. українців 27 виявилися ВІЛ-інфікованими. За 12 місяців цей показник збільшився на 20,5%.

Велику допомогу у боротьбі з ВІЛ/СНІДом надають міжнародні організації. Зокрема, в умовах обмежених державних ресурсів партнерство з міжнародними фінансовими організаціями важить дуже багато.

Потреба в допомозі, яку надають міжнародні організації, серед яких й Світовий банк, є очевидною. Вона зумовлена й тим, що лікування ВІЛ уражених державі обходиться дуже дорого. Щороку з розрахунку на кожного пацієнта на ці цілі витрачається 30-50 тис. грн., а іноді і більше.

Проблема ВІЛ/СНІДу не є винятково медичною проблемою. Вона негативно впливає на соціально економічний розвиток будь-якої країни в цілому.

Вона має негативний вплив на економічну продуктивність. Вона створює загрозу соціальній злагоді всередині суспільства, навіть створює загрозу національній безпеці.

Ця проблема вже не обмежується виключно так званими маргіналізованими групами суспільства, такими, як інфекційні наркомани або гомосексуалісти. Вона стає проблемою для населення країни взагалі, з якою кожен день стикаються звичайні люди. З нею може стикнутися будь-хто з нас, члени наших родин. Ми стикаємося на рівні громади будь-якого села чи міста. Таким чином, ця потребує комплексної, всебічної реакції. Такий комплексний виклик вимагає дуже глибокої обізнаності на рівні кожної людини[57].

Ця проблема також вимагає дуже сильного політичного лідерства на самому високому рівні керівництва країни та вимагає запровадження програм, які сприятимуть зміні моделі поведінки людей, зміні таким чином, щоб це сприяло мінімізації ризику інфікування.

Показник інфікування в Україні вже високий, дуже високі темпи поширення цієї інфекції і саме тому дуже сильне політичне лідерство має таке велике значення. Саме тому організація, яку я представляю, готове і відкрите до співпраці з вами і готове надавати вам допомогу в реалізації ваших програм.

Безумовно, різнопланові демографічні тенденції зростання народжуваності в малорозвинутих країнах та одночасна інфікованість значної кількості дорослого населення в цих країнах ВІЛ/ СНІДом, старіння населення в індустріалізованих країнах, урбанізація життя та міграція визначають пріоритети соціальної політики як окремих країн, так і світу в цілому.

Отже, сучасному світові властиві різнопланові соціальні проблеми і тенденції. Населення стає дедалі більше, особливо в країнах із низьким рівнем розвитку, тим часом як в індустріалізованих країнах спостерігають постаріння населення. Прірва між бідними та багатими країнами поглиблюється, численні політичні й етнічні конфлікти призводять до погіршення соціальної ситуації, появи мігрантів та біженців. Нові проблеми пандемії СНІДу, поширення наркотиків, зміни в традиційному стилі та способі життя викликають посилену увагу тих, від кого залежить прийняття політичних рішень у соціальній політиці.

Для всіх названих у цьому розділі та багатьох іще не названих проблем, які стосуються не однієї особи, а багатьох, не існує технічних рішень, на те вони й "соціальні", щоб їх розв'язували люди, об'єднані в суспільство.

Світові тенденції соціального захисту не зводяться лише до вирішення проблем СНІДу чи подолання бідності і старіння націй. Їх є значно більше[58].

Зокрема, світові тенденції в покращенні рівня освіти і кваліфікації, тим самим покращення рівня життя є дуже актуальні для України.

Наприклад, створення європейського єдиного освітнього простору Болонські системи освіти, що забезпечує полегшення пошуку роботи і працевлаштуванні в майбутньому, вплинуло на напрямок реформи освіти в Україні. Зокрема, це запровадження нової молодіжної оцінки рівня знань, зміна системи поступання в вищі навчальні заклади, нова система присудження кваліфікаційних рівнів, тощо.

На національні моделі соціального захисту відчутно впливає культура, що панує в суспільстві. Так, Елкок наводить такі приклади впливу культури на соціальну політику:

- дух підприємництва та давнішня багатокультурність в США не перешкодили розвиткові сильної, централізованої державної політики соціального забезпечення
- пов'язана з роботою та ідеєю чоловіка-годувальника німецька соціальна структура не дала змоги розвинути універсальній системі соціального забезпечення
- конфуціанська культура Японії підтримує ідею сильної особистості та важливості ролі сім'ї у соціальному забезпеченні
- колоніальні традиції Гонконгу перешкодили розвиткові демократичної моделі соціального забезпечення, де важливу роль відведено державній підтримці[59].

Отже, на думку цього вченого, при визначенні системи соціального захисту населення в тій чи іншій країні потрібно в основу класифікації закладати культурні традиції. Це підтверджує і досвід України. Адже, за довгі роки існування на теренах України соціального захисту СРСР не вплинули на основні релігійні цінності, що близькі українському народу. Принцип допомоги потребуючим і опіки над людьми похилого віку є яскраво вираженим в системі соціальної політики. Українська модель соціально орієнтованої економіки передбачає, насамперед, необхідність забезпечення соціально гарантованого мінімуму задоволення потреб, який, за образним виразом академіка С. Шаталіна, є «водорозділом між соціальними та економічними потребами».

Інструментом реалізації такої моделі можуть стати адрес-на соціальна політика, активна політика зайнятості. Вказана модель повинна увібрати в себе усе краще, що результативно діє в країнах з ринковою економікою: активний попереджуючий характер соціальної політики;

- створення соціальних та правових умов для реалізації економічної ініціативи громадян
- оптимальний обсяг перерозподілу ВВП через бюджет на кожному етапі розвитку
- активна участь приватних і громадських організацій у наданні соціальних послуг і благ соціально незахищеним категоріям громадян
- реалізація ідей соціальної солідарності і субсолідарності
- пріоритет соціально незахищених категорій громадян.

Ціннішим у вказаній моделі соціально орієнтованої економіки є те, що вона передбачає не лише соціальний захист, а й створення такого організаційно-економічного механізму, який би сприяв зменшенню частини населення, що потребує соціальної допомоги.

Запровадження такої моделі повинно передбачати реалізацію наступних стратегічних завдань соціальної політики, які можуть вирішуватися на рівні окремого регіону забезпечення виконання ухвалених державних програм на регіональному рівні здійснення контролю за структурними зрушеннями в економіці регіону, забезпечення життєдіяльності та підтримки відповідного рівня життя населення, створення нормативної бази формування місцевих бюджетів, тощо[60].

3.2 Основні проблеми соціальної політики України та шляхи їх подолання

Проблеми рухають світ, історію, думки людей. Передовсім проблеми соціальні незадоволення рівнем життя, низькою зарплат-нею чи відсутністю засобів до існування через безробіття, поганим житлом, недостатнім чи надто дорогим медичним обслуговуванням, неякісною освітою, незахищеністю в старості тощо.

Як стверджує Г. Лейчер, існує універсальне визнання бажаності кращої освіти, здо-ров'я та безпечнішого життя для всіх, однак немає, й ніколи не було, загальної згоди щодо засобів досягнення такої мети.

Більш того, саме визначення соціальних проблем доволі суперечливе, а відтак цілі й цінності політики, спрямованої на їх пом'якшення, відмінні у різних країнах. Коли говорять про соціальну політику у глобальному вимірі, то найчастіше згадують про бідні країни.

Проте, наприклад, одна з найбагатших та найпотужніших країн світу США, котра надає допомогу багатьом іншим країнам, не позбавлена власних проблем. Серед них називають такі:

- проблема бідності кожен восьмий американець бідний
- зростає кількість звернень за терміною допомогою в харчуванні та притулку
- рекордно високою є нерівність доходів (крива Лоренца)

щорічно 5 тисяч дітей гинуть від рук своїх батьків, а 30 тисяч стають інвалідами внаслідок знущання та занедбання недосконалість соціального захисту дітей.

Всі ці соціальні проблеми вважаються такими, що порушують норми та цінності суспільства. І хоча такі труднощі й перешкоди інколи розглядають та оцінюють як проблему самої людини (наприклад, звинувачують бідних у тому, що вони, мовляв, лінуються за-робляти), проте досить часто провину за скрутне становище певного сегменту населення несе на собі система, оскільки вона не забезпечила адекватних програм для запобігання бідності й допомоги вразливим групам. Насправді істина перебуває посередині звинуваченнями особи й звинуваченнями системи. Адже зрештою систему формують люди й вони впливають на неї. Для розв'язання цих проблем не існує єдиного рішення, кожна країна вирішує їх по своєму.

Варто зауважити, що науковці віддавна прагнуть об'єктивно оцінювати соціальну ситуацію та проблеми соціального розвитку, інколи й у розріз із офіційним, політичним дискурсом щодо цієї теми. та М. Мірінгофф

запропонували використовувати щорічний показник "Індекс соціального здоров'я", який включає вимірювання стану розв'язання 16 ключових соціальних проблем[61].

При розрахунку цього показника до уваги беруть, зокрема рівень безробіття, відсоток дітей, які зростають у бідності, середній тижневий заробіток, рівень знущання над дітьми, забезпеченість медичними страхуванням. Запропонована система оцінювання була орієнтована передовсім на визначення й порівняння ситуації в різних місцевостях США, але сам підхід до вивчення соціального становища є досить цікавим, бо він враховує значно більше детермінант соціального благополуччя, аніж зайнятість та прибуток.

Найвідомішим показником, який часто використовують у соціальній політиці, є Індекс людського розвитку, який розраховують, виходячи з очікуваної тривалості життя при народженні, рівня освіти та розміру реального ВВП на душу населення .

ООН, роблячи оцінку країни, нині зважає й на такі аспекти людського розвитку України, як подолання бідності, соціальне забезпечення, управління, збереження та охорона довкілля, подолання ВІЛ/СНІД. Сьогодні комплекс проблем соціального захисту населення України розглядається крізь призму стану суспільства, стану «перехідності», коли нові реалії громадського та економічного життя замінюють старі та вмерлі. Для цього періоду характерне відставання розвитку нормативів та стандартів правового регулювання повсякденних потреб суспільства. Це відставання найбільш вразливе у порівнянні з соціальними стандартами нормативами Європейських країн.

І хоча, Україна вже визнана країною з ринковою економікою, нажалі в питаннях соціального захисту населення ми ще відстаємо від розвинутих країн світу. Суспільство та його правова система не завжди демонструють готовність до скорішого запровадження та ефективного регулювання нових процесів, у тому числі в галузі соціального захисту населення. Але прагнуть до підвищення якості процесів.

В умовах відсутності адекватного правового регулювання практики реформ вони, навіть у найкращому випадку, здійснювались повільно, формально та безсистемно. Звідси виникають і відповідні соціальні, економічні та соціально-психологічні наслідки реформування, комплекс питань, пов'язаних із забезпеченням правового та соціального захисту населення в умовах здійснюваних перетворень.

Тому не дивно, що завдання ефективного розвитку галузей економіки та соціальної сфери не завжди узгоджуються з проблемами соціальної гармонії, адаптації населення, перш за все його вразливих прошарків, до швидких змін у житті, забезпечення гарантій непрацездатній частині населення пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї тощо[62].

Аналіз існуючої ситуації свідчить, що в умовах перехідної економіки у суспільстві відбуваються два принципових інституціональних процеси.

Руйнування, демонтаж старих економічних, соціальних і правових інститутів. Створення, синтез, формування та закріплення нових, раніше невідомих суспільству інститутів: власності, ринкових відносин, демократії, свободи економічного вибору, нової ролі держави тощо.

У контексті основних проблем соціального захисту населення на різних інституціональних рівнях недостатньо уваги приділяється розробці «компенсаційних» захисних механізмів для суспільства, які б допомагали його громадянам адаптуватися до специфічних умов формування нових інститутів та інституціонального середовища.

Тому нова економічна політика держави має передбачати максимальну мобілізацію всіх ресурсів країни, сприяння розвитку господарської ініціативи і самодіяльності населення, насамперед у формі малого та середнього бізнесу, посилення соціальної орієнтації в розвитку підприємств, регіонів і економіки країни загалом. Ця довгострокова соціально орієнтована політика повинна бути спрямована на зниження реального рівня безробіття, посилення економічної активності і мобільності населення, підвищення його доходів, рівня добробуту, тобто покращення соціального захисту населення. На базі

соціально орієнтованої економіки сучасного типу передбачається наближення рівня життя населення до середніх європейських стандартів його якості та показників людського розвитку[63].

У державних документах подолання бідності в Україні головною її передумовою визначається зростання виробництва.

Незважаючи на те, що останніми роками обсяги промислового виробництва постійно зростають, у цілому ситуація залишається складною, розбалансованою, динамічно нестійкою, вельми чутливою до факторів, що порушують економічну безпеку, соціальне напруженою та економічно слабо прийнятною до світових стандартів.

Аналіз свідчить, що здійснені перетворення поки що не стали надійною гарантією якісних зрушень та зростання.

Актуальною залишається проблема економічної підтримки ефективно працюючого національного товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, її розв'язання лежить у площині оптимізації податкового навантаження, усунення можливостей для недобросовісної конкуренції з боку зарубіжних виробників, розширення підтримки експортної діяльності в межах міжнародного правового поля, використання потенціалу міжнародної організаційно-економічної інтеграції.

Існуючі бюджетні проблеми в державі та самі принципи ринкової моделі виключають повернення до практики масштабних централізованих вкладень капіталу. В цьому зв'язку активізація дій держави в інвестиційній сфері можлива на основі посилення її регулюючого впливу[64].

У державному регулюванні економіки ринкового типу велике значення мають економічні механізми та важелі впливу і контролю з диференційованим підходом до державного і недержавного приватного секторів економіки, сфер розподілу і перерозподілу, обігу і споживання.

Водночас із реформуванням системи оплати праці, концепція якого затверджена Президентом України, необхідно добиватися зниження економічної нерівності шляхом запровадження гнучкої податкової політики,

раціональних соціальних трансферів, стимулювання малого і середнього бізнесу, захисту прав малих акціонерів.

Оптимізація податкових ставок, зменшення кількості видів податків і зборів з одночасним розширенням бази оподаткування та упорядкуванням встановлених пільг щодо прибуткового податку з громадян для всіх груп платників сприяють поживленню виробництва, зменшенню навантаження на фінансову систему держави в частині розрахунків із населенням за соціальними програмами, які мають бути адресними.

Зрозуміло, що зміцнення доходної бази бюджетів усіх рівнів, а отже побудова і створення бази для запровадження активної соціальної політики неможливі на механізмі посилення податкового навантаження на економіку.

В цьому зв'язку потрібне нагальне прийняття Податкового кодексу України, який дозволить збільшити доходи населення, стабілізувати вітчизняне податкове законодавство адаптувати його до європейського правового поля.

Першочерговою проблемою у контексті соціального захисту населення є проведення повномасштабної реформи пенсійної системи, яка повинна здійснюватися за трьома рівнями: солідарної системи пенсійних виплат перший рівень, системи накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування другий рівень та системи недержавного пенсійного страхування, яка забезпечуватиме виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян третій рівень. Зараз середній рівень пенсій складає біля 40 відсотків прожиткового мінімуму, а розмір максимальної пенсії в 19 разів перевищує контрольну цифру. Порядок функціонування першого та другого рівнів системи пенсійного забезпечення, а також механізм переходу до обов'язкової накопичувальної системи мають бути визначеними у Законі про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування[65].

Для удосконалення системи і вирішення проблем і завдань соціального захисту інвалідів важливим стає прийняття нової редакції Закону України

«Про основи соціальної за-хищеності інвалідів в Україні», який створить відповідну нормативно-правову базу соціального захисту інвалідів, сформує ефективний організаційно-фінансовий механізм його забезпечення.

Важливою проблемою у контексті соціального захисту населення є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму.

Саме розвиток галузей людського капіталу сприяє забезпеченню соціального благополуччя людини на всіх етапах її життєдіяльності, стає надійною основою її самозахисту. Так, у Росії понад 50 відсотків нових дипломованих фахівців «самовлаштовується». Державної системи працевлаштування молодих фахівців тут більше не існує. Такий стан різко контрастує з працевлаштуванням молодих фахівців в інших країнах, де розповсюджена практика підписання студентами контрактів з окремими фірмами, які підбирають для себе відповідних фахівців. Наприклад, у США більш ніж 80% випускників працевлаштовуються на протязі року. В Японії цей показник перевищує 90%.

Отже, це можливо тому, що система освіти в цих країнах орієнтована на гнучку різносторонню спеціалізацію⁹⁸. Світовий досвід свідчить, що витрати на освіту повинні складати не менш 5% від ВВП, а експертами ЮНЕСКО мінімально можлива частка витрат держави на освіту визначена на рівні 3,5%. Нажаль Україна не дотримується цих рекомендацій, а від так це негативно впливає на освіту в Україні. Але слід зазначити, що загалом кількісні параметри потенціалу освіти України виглядають непогано серед країн світу. Але за рівнем фінансового забезпечення цієї важливої сфери соціально-економічної діяльності Україна не набагато випереджає найменш розвинуті держави. Забезпечення соціальної злагоди в країні безпосередньо пов'язано з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства зайнятості населення й підвищення рівня його життя[66].

Серйозною соціально-економічною проблемою, від вирішення якої залежить стан соціального захисту населення, є рівень безробіття, який наближається

до критичної межі і загрожує несприятливими соціальними наслідками. Подовження термінів безробіття є дуже небезпечним соціально-економічним процесом, який свідчить про тенденцію його переходу у застійну форму. Звісно, це негативно впливає на потенційний професійно-кваліфікаційний рівень безробітних, тому що допустимий термін пошуку роботи, коли ще не почалася втрата кваліфікації, навичок та звичок працювати, становить 3 місяці. Дуже гострою є проблема прихованого безробіття, показники якого мають критичні рівні і загрожують економічній безпеці держави .

Найбільш важливим фактором на сучасному етапі реформування економіки є підвищення ефективності управління зайнятістю населення через вдосконалення адміністративно-правових соціально-економічних механізмів. Це, насамперед, розробка нових та доповнення існуючих зако-нодавчих актів про працю, визначення компетенції органів державного управління різних рівнів у здійсненні політики зайнятості населення.

Це й включення нових економічних механізмів, спрямованих на створення матеріальних умов для функціонування державних гарантій у сфері зайнятості населення, таких як цільове фінансування, пільгове кредитування та надання додаткових пільг суб'єктам господарювання, що забезпечують розширення масштабів виробництва, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості населення.

Аналіз економічних проблем, пов'язаних зі своєчасними виплатами заробітної плати, свідчить, що заробітна плата раніше не зараховувалась, а нараховувалась в номіналі. Крім того, у більшості галузей економіки не підтримувалося міжгалузеве співвідношення в оплаті праці до рівня середньомісячної заробітної плати робітників і службовців у народному господарстві. Проте, варто зазначити, що держава постійно приділяє увагу вирішенню покращення.

Вивільнення значної кількості робітників і службовців загострює дві проблеми. По-перше, це їх фінансове забезпечення, по-друге, своєчасне здійснення професійної перепідготовки незайнятого населення[67].

Аналіз сучасного етапу дає підстави для висновку про недостатню увагу з боку міністерств та установ з підготовки кадрів усіх рівнів відповідно до існуючих і перспективних потреб ринкової економіки. Вказане полягає в невисокому рівні керованості цими процесами. Майже відсутній механізм випереджаючої професійної підготовки й перепідготовки працівників, що знаходяться під ризиком скорочення. Цей важливий важіль може значно пом'якшити проблеми зайнятості, скорочення безробіття.

Перехід до ринкової економіки висунув на перше місце проблему формування «середнього класу» як наймобільнішої і найбільшої соціальної категорії, що є опорою сучасного цивілізованого суспільства. Але сьогодні в Україні ще не створено критичну масу економіки для формування і розвитку середнього класу. Має місце значне падіння рівня життя сімей, які раніше мали середній достаток. Відбувається виділення середнього класу і виведення його за межу прожиткового мінімуму.

Разом з тим почалося формування «приватнопідприємницького» прошарку, який має високі та занадто високі доходи. Отже, сьогодні економічні та соціально-психологічні наслідки поляризації доходів і споживання різних категорій населення виявляються в посиленні егалітарних настроїв у суспільстві. Для реалізації стратегії зростання необхідно забезпечувати модернізацію галузей економіки. Для цього потрібен первісний капітал. Створити його можна тільки за допомогою потужного середнього класу, як це зробили інші розвинуті країни Європи і світу. Але збільшити частку середнього класу у суспільстві без створення відповідної інфраструктури неможливо. При цьому тільки комунікаційних, інформаційних та інших систем, навіть конституційної підтримки, недостатньо. Це можна зробити тільки за цільової і наполегливої підтримки держави[68].

В Європейських країнах така підтримка здійснюється за допомогою так званих інкубаторів, тобто центрів, які сприяють розвитку середнього класу. У соціально-економічних умовах розвитку суспільства, що склалися сьогодні, середній клас можна розглядати як дійсний локомотив економіки та

головну складову політики подолання бідності в Україні. Вона має поєднуватися з політикою становлення середнього класу. Для цього потрібно створення відповідних умов та використання ефективних економічних підходів.

Стратегічною проблемою економічної політики в умовах формування соціально орієнтованого ринку є становлення та розвиток малого бізнесу, як і підприємництва в цілому. Відповідно недооцінка ролі та місця малого підприємництва, ігнорування його економічного і соціального потенціалу можуть набути характеру стратегічного прорахунку.

Важливою проблемою соціального захисту населення на всіх рівнях державного управління є недосконалість існуючої системи соціального страхування, що обумовлена, насамперед, відсутністю законодавче встановленої прямої залежності між страховими внесками та виплатами з них, функціонуванням переважно державної системи соціального страхування. Згідно з Основами законодавства України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»¹⁰⁰ має бути здійснений перерозподіл відповідальності за соціальне забезпечення громадян між державою, роботодавцями та працівниками. В цьому напрямі першочерговим завданням у сфері соціального страхування є прийняття нових законів України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створення сучасної нормативно-правової бази, яка б визначала їх правові, економічні та організаційні засади, та відповідної системи управління соціальним страхуванням. Для зміцнення правової і фінансової основ усієї системи охорони здоров'я населення дуже важливим кроком до підвищення ефективності соціального захисту найбільш уразливих верств могло б стати прийняття закону, що б стосувалося соціально-медичного страхування[69].

Важливою проблемою регіональної соціальної політики є розробка і запровадження єдиних мінімальних соціальних стандартів соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей регіонів.

З посиленням відповідальності регіонів за стан соціального розвитку необхідним стає удосконалення фінансового забезпечення здійснення регіональних соціальних заходів (стимулювання інвестиційної діяльності, формування регіонального соціального бюджету, підтримка підприємництва тощо). Однією з першочергових проблем соціального захисту є реформування системи соціального обслуговування та надання допомоги малозабезпеченим верствам населення[85].

Воно має спрямовуватися на розроблення нових механізмів реалізації чинних законодавчих актів з питань соціальної політики, послідовне здійснення заходів щодо розвитку та зміцнення системи соціального захисту, вдосконалення механізму фінансування надання державної соціальної допомоги, що забезпечить гарантований рівень соціального захисту малозабезпечених прошарків населення.

Найбільш важливою проблемою соціального захисту сім'ї, жінок, дітей і молоді є законодавче забезпечення створення сприятливих умов для розвитку сім'ї, ефективного виконання нею репродуктивної, виховної, економічної, соціальної функцій, дотримання на практиці конституційного принципу рівності прав жінки і чоловіка, здійснення цілеспрямованої політики щодо працевлаштування молоді, профілактики дитячої та молодіжної злочинності, наркоманії, алкоголізму, дитячої безпритульності тощо[70].

Виходячи з цілої низки сучасних проблем соціального захисту, головною мстою соціальної політики є забезпечення гідного рівня життя як працюючого, так і непрацюючого населення. Вона може бути реалізована шляхом забезпечення максимального позитивного впливу національної системи соціального захисту та попередження її негативних наслідків. Основою управління цими процесами є наявність прогнозних розрахунків соціальних витрат у відповідності із встановленими державою пільгами та гарантіями, збалансованими з їх фінансовим забезпеченням.

У цьому зв'язку дуже важливою проблемою соціального захисту населення є прогнозування соціальних витрат, яке передбачає визначення на перспективу

тенденцій створення сприятливих умов для поліпшення добробуту громадян, які у відповідності з чинним законодавством мають потребу у державній підтримці[71].

Це дає можливість здійснювати загальний аналіз зворотних зв'язків між соціальним сектором та економікою, враховувати зміни у законодавчо-правовому полі, розглядати вплив різних сценаріїв розвитку економіки, характеризувати потребу у коштах, призначених для компенсації соціальних витрат, виходячи з економічних перспектив та життєвих реалій, як тенденцію розвитку соціального захисту населення у даний період[87].

На цій основі можна створити сценарій майбутнього розвитку соціальної сфери та мати ключову інформацію для планування соціальної політики, враховувати їх при розробці консолідованого бюджету України та окремих регіонів. У теперішній період низький рівень соціального захисту населення обумовлений відсутністю ефективної системи управління цим складним та багатофакторним явищем.

Отже, вирішення проблеми удосконалення соціального захисту населення, перш за все, необхідно шукати у площині взаємовідносин між керованими та керуючими структурами. Первинною ланкою визначеної соціальної системи будь-якого порядку є звичайна людина, а мета управління полягає в поліпшенні умов її життя. Але механізм прийняття рішень з соціальних проблем не є достатньо прозорим[89].

При цьому управлінським апаратом не завжди прогнозуються результати тих чи інших заходів та не аналізуються їх соціально-економічні і соціально-психологічні наслідки, незважаючи на наявність підходів та моделей прогнозування соціальних витрат з урахуванням різних сценаріїв розвитку економіки. Тому важливою проблемою соціального захисту населення є гармонізація управління всією соціально-економічною сферою, тобто забезпечення адекватності та збалансованості роботи всіх її структурних елементів на основі використання системних методів формування та реалізації політики в галузі економіки.

Головним інструментом вирішення цієї проблеми може стати ринкова самоорганізація з державним регулюванням. Отже, сьогодні якість управління визначає якість життя. Процес управління залежить від життєво важливих складових керівників, процесів та організацій. Обов'язки керівника створити атмосферу, за якої люди будуть вірити в стратегію, рішення керівництва і свою роботу[91].

Потрібно чітко встановити і розподілити три елементи системного управління: відповідальність обов'язки, повноваження і взаємодію. Причому відповідальності повинно бути стільки ж, скільки і повноважень. Очевидно, що на межі зміни суспільно-економічних формацій в розумінні структур, соціуму, стосунків між людьми, економіки нас чекає глобалізація ринку як все проникаюче явище. Цей чинник і надалі диктуватиме свої умови, з якими доведеться рахуватися всім учасникам ринку[90].

Виходячи з пріоритетних національних інтересів і завдань соціальної політики, найважливішою проблемою для держави є створення громадянського суспільства. Для цього потрібно мати відповідне законодавство, яке захищає права громадян і громадських організацій. Державним органам влади треба забезпечити здійснення ефективного контролю виконання зобов'язань стосовно соціальних гарантій, формування у суспільстві механізму цивілізованого захисту наданих прав і свобод. Вказане потребує змістовної програми дій представників усіх гілок влади, громадських об'єднань, засобів масової інформації, кожної людини, спрямованих на забезпечення добробуту та гідного рівня життя, який існує у передових країнах світу. Стратегічне управління за сучасних умов набуває дедалі більшого значення, оскільки визначає стабільність діяльності галузей економіки. На практиці діє закон «60 - 30 - 10», сутність якого полягає в тому, що джерелом усіх наших невдач є наші рішення. Цифрові значення закону уявляються у такий спосіб: 60% невдач зумовлені стратегічними рішеннями, 30 тактичними прорахунками і 10 % залежать від помилок оперативної діяльності[91].

ВИСНОВКИ

1. Вирішення проблем, пов'язаних із функціонуванням соціального забезпечення є прерогативою держави як у сталій, так і в трансформаційній економіці. Термін "соціальне забезпечення" в Україні вживається лише кілька років. Він замінив термін "соціальне забезпечення", який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальний захист.

Соціальне забезпечення - це система суспільно-економічних заходів це комплекс спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах чи іншій ситуації. Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального забезпечення і законів, які повинні керувати їх діяльністю, економічні формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів.

Отже, з позицій економіки, соціальний захист - це перерозподіл суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства: від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх.

2. Система соціального захисту - підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів. Це систему принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Соціальний захист створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція. Охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу

(підтримку), сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз. Реалізується державою через соціальну політику.

Соціальна політика - діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні.

3. Соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, призначених для соціальної допомоги, виплат по соціальному страхуванню. Соціальне забезпечення включає пенсії та різні види допомоги (з тимчасової втрати працездатності, по вагітності й пологах, по догляду за дитиною до 3 років, по догляду за хворою дитиною, на поховання, допомогу непрацездатним особам, дохід яких менший від встановленої межі малозабезпеченості, тощо). Соціальне забезпечення передбачає також подання допомоги в натуральному вигляді (обслуговування інвалідів, людей похилого віку у спеціалізованих установах будинках-інтернатах і вдома).

Формування нової моделі економічного розвитку, котра спиралася б на максимальну концентрацію наявних ресурсів, на економічне зростання інноваційного типу, засвідчила потребу поступової відмови від архаїчної системи соціального захисту, яка залишилася у спадок від командної економіки. Фундаментальними перетвореннями, що відбулися за період здобуття Україною незалежності, можна вважати відокремлення коштів державного і соціального бюджетів, перехід до страхового принципу фінансування видатків на соціальну сферу, встановлення прямої залежності розмірів соціальних виплат від страхових внесків та стажу.

Вдалося запровадити управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування на паритетних засадах представниками тих сторін, за рахунок яких формуються кошти фондів, а саме: представниками держави, роботодавцями та застрахованими особами. Така

організація управління системою сприяла ефективнішому вирішенню поточних і стратегічних завдань з урахуванням інтересів кожної сторони, забезпечила прозорість, підзвітність та дієвий фінансовий контроль.

4. Кардинальне реформування системи соціального забезпечення є багатоаспектним процесом, розрахованим на тривалу перспективу, внаслідок якого має бути створена сучасна та ефективна система адміністрування соціального страхування, а також налагоджена стабільно працююча накопичувальна складова пенсійної системи. При цьому слід враховувати низку принципово важливих моментів.

- передача управління частиною активів системи соціального страхування недержавним страховим фондам потребує значної уваги до проблем надійності останніх, підвищення ефективності їхнього використання. На жаль, в Україні поки що не сформовано належної ділової та професійної етики ведення відкритого ефективного бізнесу, особливо у фінансовій сфері. Відтак принципово важливими передумовами створення ефективної системи соціального страхування є формування розвиненого прозорого фондового ринку та впровадження дієвого контролю над виконанням господарського законодавства. Це свідчить про неможливість швидкого переходу соціального забезпечення на страхові принципи та вимагає етапності цього процесу.

- має бути здійснений перехід до сплати єдиного соціального внеску та зниження навантаження соціальним податком фонду заробітної плати. Нині сукупний розмір внесків на соціальне страхування становить 41,7% фонду оплати праці, причому 38,7% сплачують роботодавці, а 3% застраховані особи. За розрахунками, в результаті запровадження обов'язкового медичного страхування на користь системи охорони здоров'я необхідно буде перерозподілити додатково близько 3% виробленого внутрішнього валового продукту держави, що відповідає підвищенню загального розміру страхових внесків додатково на 5% від фонду оплати праці. Таке становище спонукає роботодавців до приховування реальних обсягів фонду заробітної плати, що в

умовах переходу на страхові засади соціального забезпечення закладає підґрунтя конфлікту між роботодавцями та працівниками.

-об'єднання всіх видів соціального страхування в одну систему дозволить охопити ризики віддаленого періоду пенсії і ризики повсякдення медичне страхування, підвищивши споживчий попит на систему соціального страхування. Це створить відповідні умови для виникнення соціального тиску на роботодавців, які ухиляються від сплати внесків до системи обов'язкового соціального страхування. У свою чергу, це позначиться на загальному рівні сплачуваності страхових внесків і, відповідно, приведе до певного розширення консолідованої бази нарахування обов'язкового страхування. Запровадження єдиного соціального внеску потребує поступового та виваженого підходу до його реалізації. Адже в умовах реформування пенсійної системи значно зростають витрати солідарної системи, і запровадження єдиного соціального внеску не повинно спричинити зменшення рівня фінансових надходжень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Р.І. Правопорушення по соціальному забезпеченню в 2000 року .
2. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник 2000.
3. Мачульська Е.Е. Практикум по праву соціального забезпечення . Для юридичних вузів и факультетів .2008-С.1-2.
4. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій.- К.: Юрінком Інтер, 2008.-С.4.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи./ Упоряд. Ю. К. Качуренко-2-е вид.- К.: Юрінформ, 2009.-С.28.
6. Концепція соціального забезпечення населення України від 21 грудня 2010
7. Конституція України. К. 1996.Ст.46.
8. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник.-Х.: «Одиссей», 2000.-С.8.
9. Конституція України, Ст.46. -
10. Симигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2005.-С.273.
11. В тому ж підручнику , С. 274.
12. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота 2015 року
- 13.Великий економічний словник 2010 року С.384.
14. Райзберг Б. Лозовский А.Сучасний економ.словник. 2011.-С.317.
15. Іванова Р. правовідношення по соціальному забезпеченню 2016.-С.3-4.
16. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінол.- 2005.
17. В тому ж підручнику, С. 398.
18. Універсальний словник-енциклопедія. За ред. М. Поповича.-К.2000.-С.
19. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні: 2010.-С.6-7.
20. Конституція України, Ст.46, 92.
21. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948). Права людини. Міжнародні договори України. Декларації, документи1992.-С.22-23.

22. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Права людини. Міжнародні договори України 1992 року С.29.
23. Конституція України, Ст.46-49, Ст.51-52.
24. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі 2001. С.17
25. Панчишин С.М. Макроекономіка: Навчальний посібник 2001. – С. 88.
26. Панчишин С.М. Макроекономіка: Навчальний посібник 2001. – С. 86-92.
27. Малиш А. Макроекономіка: Навч. посіб., 2004. — С. 63.
28. Соціальна політика і соціальна робота слов. 2005. – С. 386-391.
29. Борецька П. Соціальний захист населення 2001. – С.47-64.
30. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка С. 187.
31. Юхименко П.І Історія економічних вчень 2002. – С.17-19.
32. Юхименко П.І Історія економічних вчень: Знання-Прес, 2002. – С.34-43.
33. Симигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб., 2005. – С. 67.
34. Симигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2005. – С. 71.
35. Симигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2005. – С. 118.
36. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи. Навчальний посібник. - Львів: Афіша, 2004. – С. 154.
37. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Монографія, 2010. – С. 11.
38. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми 2001. – С. 8.
39. Социальный менеджмент: Учебник / Под ред.. Д.В. Валового. 2018. – С. 356.
40. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми 2001. – С.24-25.

41. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми 2001. – С.26.
42. Леоненко П.М. Історія економічних вчень: Навч. посіб. К.: 2002. – С. 486.
43. В тому ж підручнику , С. 438.
44. Юхименко П.І. Історія економічних вчень:Навч.посіб. 2002. – С. 439

45. Борецька Н. Соціальний захист населення на сучасному етапі 2001. – С.27.
46. В тому ж підручнику С. 28.
47. Ліанова Е. досвід соціальної політики в країнах розвиненої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання в Україні. // Україна: аспекти праці.– С 36-37.
48. Социальный менеджмент:2017 – С. 47.
49. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: С.33-34.
50. Роик В.Д. Основи соціального страхування.2009. – С. 43.
51. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: 2011. - С. 45.
52. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: 2011. - С . 83.
53. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: 2011. - С. 96.
54. Роик В.Д. Основы социального страхования. Монография. 2013. – С. 44.
55. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики:2002. - С. 97.
56. В тому ж підручнику , С. 98.
57. Мигович І. Історичні корені й традиції .Соціальний захист № 4. – С.80.
58. Жаліло Л.І. та ін. Державне регулювання охорони здоров'я С.153-163.
59. Сучасний тлумачний словник: 65000слів В.В.Дубічинського. 20006.
60. Конституція
61. Вікіпедія – вільна енциклопедія. Стаття – Соціальне забезпечення.
62. Закон «Про державні пенсії»

63. Закон «Про пенсійне забезпечення громадян»
65. Закон «Про пенсії і допомогу членам колгоспів»
66. Економічний словник - Української енциклопедії Української С. 520-522.
67. Конституція України Ст.46.
68. Закон України «Про прожитковий мінімум»
69. Губін С. Стан пенсійного забезпечення та пенсійного страхування в Українській освітній реформі.
70. Міністерство праці та соціальної політики України. Законодавча база
71. Верховна Рада України. Постанова «Про доповідь Президента України «Про основні засади економічної та соціальної політики»
72. Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік»
73. Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік»
74. Соціально-економічна захищеність населення України, за матеріалами вибіркового обстеження // Держкомстат України
75. Солдатенко М.О. Соціальний захист за державними стандартами. С.30 - 32.
76. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2010. – С.13.
77. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2010. – С.18.
78. Загальна оцінка країни 2001. Представництво ООН в Ук-раїні, 2002. 50 с.
79. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Монографія. 2010. - С.275.
80. Борецька Н.П. Розвиток підприємництва як передумова соціального захисту населення -«Львівська політехніка», 2008. - С.24.
81. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. 2011. - С.278.
82. Головатий М. Соціальна політика і соціальна робота: С. 401-402
83. Основи законодавства України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» Праця і зарплата. – 2014.С. 6-14.
84. Указ Президента України "Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року" С.34-36.

85. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми 2008. - С.283.
86. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: 2014. – С.24.
89. Доповідь о глобальной епидемии ВИЧ/СПИДа. - 2002 г. ЮНЭЙДС
90. ВІЛ/СНІД в Україні: стан, стратегія боротьби та роль ЗМІ.
91. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика: Навч. посіб. 2017. – С.26.